

Joonas Luoti

HUMALAA HAKEMASSA

Korvikealkoholeihin kuolleet 1914 - 1921

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

13.8.2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Joonas Luoti	
Työn nimi – Title Humalaa hakemassa Korvikealkoholeihin kuolleet 1914-1921	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 67
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Pro gradu -tutkielmassa tarkastelen alkoholin korvikeaineisiin kuolleita Suomessa vuosien 1914 ja 1921 välillä. Alkoholin korvikkeina käytettiin alkoholipitoisia aineita, jotka olivat tarkoitettu hyötykäyttöön ja pyritty tekemään juomakelvottomiksi. Korvikekuolemia tutkin käyttäen lääkintöhallitukselle lähetettyjen ruumiinavausraporttien specis facti -osion tietojen pohjalta, ja ilmiöstä lehdistössä julkaistuja uutisia ja keskusteluja käyttäen. Aineistoa tutkin lähiluvun ja diskurssianalyysin menetelmiä käyttäen.</p> <p>Alkoholin saatavuus oli tiukasti rajoitettu Suomessa tiukasti ennen vuotta 1914, suuressa osassa Suomea sen myyntiä ei sallittu. Kesällä 1914 syttynyt sota johti lähes täydelliseen alkoholin myyntikieltoon, minkä jälkeen korvikealkoholeista johtuvat kuolemat moninkertaistuiivat. Tutkielma kattaa sodan ajan, sekä vuonna 1919 voimaan tulleen kieltolain ensimmäiset vuodet.</p> <p>Tänä aikana korvikeaineista muodostui työväestön päihdeaine seuduilla, joissa pontikkaa ei ollut saatavilla. Korvikkeisiin menehtyneet olivat pääsääntöisesti keski-ikäisiä työläismiehiä, mutta menehtyneiden joukossa on edustettuna naisia, muita sosiaaliluokkia ja nuorisoa. Ilmiö marginalisoitui 1920-luvun alussa, jolloin salakuljetettu pirtu syrjäytti korvikkeet työläisten päihteenä. Korvikkeiden käyttö ilmiönä vahvisti näkemystä kieltolain tarpeellisuudesta, sekä toimi todisteena alkoholin aiheuttamasta kansakunnan degeneraatiosta.</p>	
Asiasanat – Keywords Alkoholi, korvikealkoholi, kieltolaki, sosiaalihistoria, kulttuurihistoria, päihdehistoria	
Säilytyspaikka – Depository JYX - julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. ALKOHOLI JA TYÖLÄISET SUOMESSA 1900-LUVUN ALUSSA	6
2.1 Alkoholilait ja -asetukset	6
2.2 Työväestön toimeentulo	9
2.3 Raittiusaate	14
3. KORVIKEAINEET	16
3.1 Tekniset alkoholit	16
3.2 Alkoholipitoiset hius- ja hajurvedet sekä lääkkeet	23
3.3 Korvikkeiden laitton kauppa	27
4. SOSIAALINEN KENTTÄ	31
4.1 Alkoholit uhkana käyttäjälle	31
4.2 Suhtautuminen korvikkeisiin kuolleisiin	37
5. AJALLINEN KEHITYS	43
6. PÄÄTÄNTÖ	58
7. LÄHTEET	62

1. Johdanto

Heinäkuun 12. päivänä 1917 piirilääkäri Weymar valmistautui Kuolemanjärven hautausmaan vieressä olevassa vajassa selvittämään ruumiinavauksilla, mihin pari päivää aikaisemmin kuolleet työläismiehet olivat menehtyneet. Poliisikonstaapeli Kaasinen oli pitämässä kirjaa havainnoista, sekä poliisin edustajana valvoi tutkimusta, kuten lääkintäläisissä tutkimuksissa oli tapana. Haudankaivaja Akkanen toimi lääkärin avustajana. Tutkimuksen kohteena olivat 35-vuotiaan Heinolasta kotoisin olevan maalarin ja 33 vuoden ikäisen helsinkiläisen rautasorvarin ruumiit. Miehet olivat neljä päivää aiemmin olleet iltamissa livanalassa, mistä hieman ennen puoltayötä olivat tulleet takaisin paikalliseen majataloon, jossa yöpyivät lomamatkallaan. Aamulla herätessään kumpikin miehistä voi pahoin, eivätkä he pystyneet selittämään miksi.

Läheisestä kylästä haetutettiin sotilaslääkäri miehiä tarkastamaan, mutta rautasorvari menehtyi ennen lääkärin saapumista. Lääkärin tutkiessa maalari kertoi, että edellisenä päivänä miehet olivat nauttineet Helsingistä ostamaansa pirtua. Muutamaa tuntia myöhemmin viiden aikaan iltapäivällä maalari kuoli. Miesten ruumiita oli säilytetty samaisessa vajassa, jossa Piirilääkäri Weymar apureineen oli ruumiinavausta aloittamassa. Toimenpiteisiin oli ryhdytty, vaikka virallista määräystä lääninhallitukselta ei vielä ollut tullut. Uhkana oli, että ruumiit ehtisivät pilaantua ennen määräyksen tulemistä.

Ruumis on 33 vuoden ikäinen, 173cm pituinen ja tavallisesti ravitun miehen ruumis, joka lepää selällään käsivarret hieman taiteltuina, kirjoitti Kaasinen pöytäkirjaan Weymarin sanelusta. Ruumiinavaus aloitettiin ulkoisesta tarkastuksesta, jonka jälkeen siirryttiin sisäiseen tarkastukseen. Ensin pää, sitten rinnan alue ja viimeisenä maha. Ruumiinavauksissa ei löytynyt mitään syytä, miksi miehet olivat muutamaa päivää aiemmin kuolleet. Oli syytä epäillä miesten kuolleen myrkytykseen, joten saman päivän iltana Weymar suoritti paikallisen haara-apteekin tiloissa kemiallisen tutkimuksen mahalaukkujen sisällölle. Kemiallisessa tutkimuksessa paljastui merkkejä metanolista, mikä vahvisti tutkijoiden olettamusta. Miesten nauttima pirtu oli sisältänyt metanolipitoista puuspriitä ja kuolemat olivat aiheutuneet metanolimyrkytyksestä.¹ Miehet olivat monella

¹ RAP 310/705 ja 311/705 1917

tapaa tyypillisiä korvikealkoholiin kuolleita. He olivat työläismiehiä ja ajan käsityksen mukaan keski-ikäisiä. Rautasorvari asui Helsingissä, kuten suurin osa tutkielman ajanjaksolla korvikkeisiin kuolleista. Vähemmän tyypillistä, muttei tavatonta, oli että miehet eivät tienneet nauttivansa korviketta. Yleisintä oli, että korviketta juotiin tarkoituksella. Korvikkeita myytiin ihmisille myös puhtaana viinana katukaupassa.

Myöhemmin on muisteltu, että korvikkeiden käyttö oli lähinnä satamahampuuksien touhua ennen kieltolakia². Korvikekuolemien perusteella käyttö vaikuttaa olleen huomattavasti moninaisempaa, eikä pelkästään paatuneiden alkoholistien juomahimon taltuttamista. Tässä tutkielmassa selvitän miksi autonomian lopun ja itsenäisyyden ensimmäisten vuosien aikana Suomessa kuoltiin korvikealkoholeihin. Minkälaiset ihmiset kuolivat korvikkeiden käyttöön, missä ja minkälaisissa tilanteissa menehtyminen tapahtui. Korvikkeiden käyttöä Ilmiönä käsitellään kuolleiden kautta. Useimmin kuolema tuli denaturoidun viinan tai pulituurin, eli puulakan, juomisesta, mutta kuolemia tuli myös puuspriin, alkoholipitoisten lääkkeiden, sekä suu- ja hajuvesien nauttimisen johdosta. Korvikealkoholien käyttäminen ei ollut ainoastaan suomalainen ilmiö, korvikekäyttöä esiintyi myös ainakin Venäjällä³ ja Ruotsissa⁴ samaan aikaan, mutta tutkielma keskittyy tutkimaan ilmiötä Suomessa.

Aarno Turpeisen selvityksen mukaan Suomessa kuoli vuosien 1878 - 1917 yhteensä 217 ihmistä korvikealkoholiin, näistä 150 kaupunkiseurakunnissa ja 67 maalaisseurakuntiin kuuluvia.⁵ Näistä korvikekuolemista valtaosa tapahtui vuoden 1904 jälkeen⁶.

Tutkielma on ajallisesti rajattu vuosien 1914 – 1921 välille. Ennen vuotta 1914 korvikkeista johtuvia kuolemia oli verrattain vähän⁷, ja korvikekuolemat, sekä korvikkeiden käyttö, vähenivät huomattavasti 1920-luvulle tultaessa, jolloin halpa ja helposti saatavilla ollut salakuljetettu viina syrjäytti korvikekäytön. Korvikkeita ei enää 1920-luvulla ollut tarvetta käyttää.⁸ Vuosina 1914-1921 alkoholin keskimääräinen kulutus laski kolmannekseen siitä tasosta mitä se oli vuosina 1900-1913, mutta alkoholikuolemat lisääntyivät silti samana

² Rasinaho 2006, 42

³ HS 19.2.1916, 6

⁴ HS 6.9.1918, 6

⁵ Turpeinen 1977, 28

⁶ Turpeinen 1977, 16

⁷ Turpeinen 1977, 16

⁸ Pulkkinen 2015, 72

aikana⁹. Tätä ilmiötä selittää siirtyminen korvikkeiden käyttöön, jonka ydinaluetta kuolemantapausten osalta oli erityisesti Helsingin työläiskaupunginosat. Myöhemmin korvikkeiden käyttöä on pidetty rappioalkoholistien ongelmana¹⁰, mutta tarkasteltaessa siitä johtuvia kuolemia ja kuvausta korvikkeiden käytöstä, voidaan todeta korvikkeiden, erityisesti denaturoidun spriin, olleen alempien sosiaaliluokkien päihdeaine, jota joivat ne, jotka humalaan halusivat päästä.

Päihdehistoria on Suomessa muiden päihteiden kuin alkoholin suhteen melko vähän tutkittu historian osa-alue, joka sijoittuu sosiaalihistoriaan. Pääasiassa siksi, että suomalainen päihdehistoria on alkoholihistoriaa. Muut päihteet ovat olleet Suomessa marginaalisessa roolissa. Vaikka korvikealkoholin käyttäjistä ei ole aiempaa historiantutkimusta, on ilmiöön liittyviä yhteiskunnallisia аспектеjä tutkittu melko paljon. On tärkeää liittää korvikekuolemat kontekstiinsa, Suomen alkavaan teollistumiseen ja kaupungistumiseen. Sekä alkoholin, että korvikkeiden käyttö oli suurinta kaupunkien alimpien sosiaaliryhmien keskuudessa. Alkoholipolitiikalla on merkittävä rooli korvikealkoholien käytön suhteen vaikuttamalla viinan tarjontaan. Esivallan pyrkimykset rajoittaa alkoholin saatavuutta ja veronkorotuksista johtuva hinnannousu, sekä alkoholin kieltämistä ajava raittiusliike on otettava tutkimuksessa huomioon ja niiden toimien vaikutus korvikkeiden käyttöön.

Suomessa alkoholin historiaa on tutkittu paljon, varsinkin kieltolain osalta. Matti Peltonen on kirjoittanut Suomalaisesta kieltolakimentaliteetista ja alkoholirajoituksista. Kustaa H. J. Viikuna on tehnyt teoksen suomalaisesta alkoholikulttuurista 1500-luvulta 1800-luvulle. Jonna Pulkkinen on kirjoittanut viinakielloista, ja useat muut kieltolaista, sekä siihen liittyneistä ilmiöistä. Myöskin työläisväestön syntymisestä Suomessa on tehty historiankirjoitusta, Heikki Waris Helsingin työläiskaupunginosien synnystä ja Pertti Haapala samasta aiheesta Tampereella. Pirjo Markkola on tutkinut työläiskodin syntyä Tampereella ja Tuula Vuolle-Selki on kirjoittanut ammattityöläisten toimeentulosta.

Aikajaksona 1900 - luvun alku on viinankäytön suhteen mielenkiintoinen. Alkoholin tarjontaa pyrittiin rajoittamaan hallinnon kautta veronkorotuksilla, raittiusliike ajoi

⁹ Turpeinen 1977, 51-52

¹⁰ Rasinaho 2006, 42

vahvasti täyttä kieltolakia ja samaan aikaan oli käynnissä yhteiskunnallinen murros. Väestönkasvu oli korkeaa ja se keskittyi suurelta osin kaupunkeihin. Maaseudun absoluuttinen väestömäärä oli myös kasvussa, mutta kaupunkiväestön kasvu paljon nopeampaa. Kaupungeissa tapahtui sekä vahvaa luonnollista väestönkasvua, että muuttovoittoa. Maaseudun päivätyöläisille oli entistä vähemmän työmahdollisuuksia maaseudulla maatalouden työtapojen ja -tehtävien muuttuessa. Päivätyöläiset siirtyivät kaupunkeihin teollisuuden ja muiden alempien sosiaaliryhmien työtehtäviin.

Korvikealkoholin käyttäjistä on tehty Suomessa tutkimuksia 1960- ja 1970 - luvuilla sen hetkisistä korvikealkoholin käyttäjistä. Nämä henkilöt olivat useammin asunnottomia, kärsivät enemmän fyysisistä ja psyykkisistä taudeista, että olivat huonommin työkykyisiä kuin verrokkiryhmän krooniset alkoholistit.¹¹

Kansallisarkistossa olevat Lääkintöhallituksen arkiston ruumiinavauspöytäkirjat ovat lähtökohtaisesti tutkielman tärkein alkuperäislähde. Ruumiinavauspöytäkirjat on laadittu ohjesäännön mukaan, joka alun perin perustuu 1700-luvun lopulla luotuihin sääntöihin, ja joita muutettiin myöhemmin vuonna 1841 annetussa keisarillisessa julistuksessa hyvin vähän. Kuolinsyyn tutkinnan pöytäkirjat jakautuvat kolmeen osaan; henkilön kuolinolosuhteiden kuvaukseen, mahdolliseen ruumiinavaukseen ja kuolinsyylausuntoon. Tutkielman aineistona olevissa ruumiinavausraporteissa suoritettiin kaikissa lääketieteellinen ruumiinavaus. Kuolinolosuhteiden kuvaukseen, eli *specis facti* -osioon kirjattiin vainajan nimi ja ikä, kuolemaan johtaneiden tekojen ajankohta, mahdollinen surma-ase, teoista seuranneet oireet ja elinaika kuolemaan johtaneiden tekojen jälkeen. Kuvata piti myös vainajan terveydentilaa, elintapoja ja hoitotoimenpiteitä. Vuonna 1841 annettu keisarillinen julistus määräsi, että ruumiinavaus ja oikeuskemistin lausunto tulee tehdä aina, kun on syytä epäillä kuoleman johtuneen myrkytyksestä. Ruumiinavauspöytäkirjassa tuli eritellä kaikki vainajasta löytyneet ulkoiset ja sisäiset vammat, sekä määritellä kuolinsyylausunnossa kuinka tappavia nämä vammat olivat.¹² Perimmäisenä syynä ruumiinavauksille on siten ollut tarve selvittää, onko rikosta

¹¹ Lehtimäki 1965, 589-592, 626-630

¹² Koskivirta 2014, 197

tapahtunut. Specis facti - osio on tutkimuksen alkuperäislähdemateriaalini selkäranka. Lähtökohtaisesti nämä lääketieteelliset tulokset ovat toisarvoisia tutkielmalle.

Vuonna 1878 lääkintöhallitukselle vahvistettiin johtosääntö, jonka mukaan oikeuskemialliset myrkytystutkimukset suoritettiin tämän jälkeen lääkintöhallituksessa. Tehtäviä hoiti oikeuskemisti, varsin usein näytteet lähetettiin edelleen Helsingin Yliopiston kemialliseen laboratorioon. Koska aineisto on luotu vastaamaan kysymykseen, onko rikosta tapahtunut ja luojina ovat olleet asiaa tutkineet virkamiehet, joilla ei lähtökohtaisesti ole motiivia pyrkiä muihin tuloksiin kuin asian todelliseen laitaan, voidaan olettaa aineiston olevan luotettavaa. Aineistoa heikentää se seikka, että Helsingissä tehdyissä ruumiinavauksissa specis facti -osioon on merkitty lähinnä vainajan ikä ja ammatti, joissain tapauksissa myös se missä kuolema on tapahtunut. Vainajan elintapoja, kuolinolosuhteita ja muita seikkoja ei yleensä Helsingissä kirjattu ruumiinavausraporttiin.

Lehdistöaineisto on kerätty historiallisen sanomalehtikirjaston digitoituista materiaaleista. Aineistoa on rajattu ajallisesti koskemaan tutkielman ajanjaksoa, josta on palvelun työkaluilla tehty avainsanahakuja. Hauissa on käytetty sekä sumeaa hakua, että tarkkaa sanahakua. Sumea haku etsii aineistosta haettavan sanan eri muotoja ja kirjoitusasultaan samankaltaisia sanoja. Sumeaa hakua on suosittu aina, kun sen käyttö on ollut mahdollista. Joissain tapauksissa sumean haun käyttäminen johtaa liiallisiin hakutuloksiin, joiden läpikäyminen ei ole järkevää. Esimerkiksi sumeahaku sanalla pulituuri johti tuloksiin, joissa hakutuloksissa oli myös kaikki artikkelit, jotka sisälsivät sanan kulttuuri jonkin muodon. Tällöin on siirrytty käyttämään tarkkaa sanahakua sanan useilla käytössä olleilla kirjoitusasuilla, kuten pulituuri, polituuri, pulityyri ja polityyri. Lehdistöaineiston kattavuuteen on vaikuttanut kaksi seikkaa, aineiston digitoinnin määrä ja hakualgoritmien toiminta. Kaikkia sanomalehtiä ei ole digitoitu koko tutkimusajalta, eikä täysin voi luottaa, että hakukone löytää kaikki haettavat sanat. Sellaisia tapauksia oli, että sanomalehtikirjaston hakukone oli merkinnyt artikkelista yhden haettavista avainsanoista, mutta jättänyt merkitsemättä täsmälleen saman sanan artikkelin toisessa kohdassa. Tällainen ilmiö ei ollut yleinen, mutta se avaa mahdollisuuden sille, että joitain artikkeleita on saattanut jäädä pimentoon hakualgoritmien toiminnan vuoksi.

Tutkielman metodeina on käytetty aineiston lähilukua ja diskurssianalyysiä.

2. ALKOHOLI JA TYÖLÄISET SUOMESSA 1900-LUVUN ALUSSA

Alkoholin kulutuksen ja kuolleisuuden suhde on lineaarinen vuoteen 1905 saakka. Tämän jälkeen viinakuolleisuus kasvaa suhteessa alkoholinkäyttöön, vaikka keskimääräinen kulutus on laskeva. Tähän syytä on nimenomaan korvikealkoholin käyttö.¹³

Suomi oli 1900 - luvun alussa yksi Euroopan kuivimmista maista, mitä viinan nauttimiseen tuli. Vuosina 1901 - 1917 Suomessa maatalousväestö käytti 0,42 litraa 50% paloviinaa keskimäärin, kun taas teollisuusväestö käytti keskimäärin 3,89 litraa, koko Suomen keskiarvon ollessa 1,03¹⁴. Nämä tilastot tosin kertovat virallisen alkoholin kulutuksesta, eikä niissä näy pontikan, korvikkeiden tai salakuljetetun alkoholin osuutta kulutuksessa. Viinakulttuurissa on erilaista kaupunkilaisväestön ja maaseutuväestön välillä. Maaseudulla viinan nauttiminen oli melko vähäistä, vastaavasti kaupunkien työväen viinakulutus oli paljon suurempaa mikä keskimääräisestä kulutuksestakin selviää. Maalta kaupunkiin muuttava väestö näyttää omaksuvan uudet juomatottumukset uudessa ympäristössään¹⁵. Alkoholi- ja alkoholin korvikekuolemat liittyvät nimenomaan viinan kulutukseen, miedoilla juomilla kuolettavan alkoholiannoksen nauttiminen vaikeata ja yleisesti käytetyt korvikkeet olivat alkoholipitoisuudeltaan vahvoja.

Alkoholipitoisten lääkkeiden käytöstä johtuva korvikekuolleisuus ajoittuu pääasiassa maaseudulle vuosien 1887 - 1902 välillä. Vuoden 1886 viinalaki johti alkoholin myynnin vähentymiseen maaseudulla, kun taas apteekeista sai alkoholipitoisia lääkkeitä helpolla, kunnes vuonna 1902 annetulla asetuksella alkoholipitoisten lääkkeiden myynti kiellettiin reseptittä.¹⁶

2.1 Alkoholilait ja -asetukset

Alkoholin myynti oli suomessa melko vapaata 1880 - luvulle asti, jolloin aloitettiin lainsäädännölliset toimet rajoittamaan alkoholin myyntiä. Ensimmäinen askel säännöstelyn suuntaan oli vuoden 1883 olutlaki. Vuoden 1886 viinalaki, joka tuli voimaan vuoden 1887

¹³ Turpeinen 1977, .52

¹⁴ Turpeinen 1977, 60

¹⁵ Turpeinen 1977, 79

¹⁶ Turpeinen 1977, 72-75

alusta, teki maaseudusta entistäkin kuivemman. Kauppaloilta otettiin pois niiden oikeus myydä ja valmistaa viinaa, alkoholia ei saanut myydä ”markkinoita ja toripäiviä pidettäessä”. Vuoden 1892 viinalaki oli periaatteiltaan samanmuotoinen, sisältäen uusia yksityiskohtaisia määräyksiä.¹⁷ Viinaveroa kiristettiin useasti 1880 - luvun alun ja autonomian päättymisen välisenä aikana. Raittiusliikkeen ajama kieltolaki hyväksyttiin eduskunnassa 1907, mutta astui voimaan vasta 1919. Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä 1914, kiellettiin Venäjällä viinan myynti sotajoukkojen mobilisaation vuoksi, tämä osittainen kieltolaki astui Suomessakin voimaan Suomen lainsäädännön puitteissa. Korvikealkoholikuolemat ovatkin suurimmat juuri sota-aikana, alkoholin saatavuuden vähennyttyä merkittävästi.

Alkoholin kotipoltto kiellettiin 1866 ja alkoholin valmistus muuttui tehdasteollisuudeksi. Miedomprien alkoholijuomien kieltämisen alueellisesti mahdollistivat kunnalliskiellot. Sahdin ja vaarinkaljan myyntikiellot alkoivat jo 1860 – luvulla ja jatkuivat eri maalaiskunnissa pitkin 1870- ja 1880 – lukua. Tehdasoluiden myyntiä aloitettiin kieltämään vasta 1870 – luvulla, vuosien 1880 – 1882 ollessa kiivainta kieltoaikaa. Kiellot astuivat voimaan asteittain, ensin kiellot kohdistettiin kotona valmistettuihin oluisiin, sitten maakauppiaiden välittämiin tehdasoluisiin ja lopulta myös kestikievareissa anniskeltuihin mallasjuomiin. Kestikievareiden anniskelukielloja tehtiin innokkaasti 1890 – luvulla, niin että 1900 – luvun alussa vain alle kymmenen maalaispitäjän kestikievareissa anniskeltiin olutta.¹⁸

Viime vuosisadan alun Suomi oli Euroopan ”kuivin” maa absoluuttisen alkoholin kulutuksella mitattuna. Vuosista 1906 – 1910 tehdyn tilaston mukaan Ranskassa kulutettiin eniten alkoholia, 22,9 litraa henkeä kohti. Kulutuksen kärkeä olivat myös Italia ja Sveitsi, joissa kulutettiin 17,3 litraa ja 13,9 litraa keskimäärin. Valtaosassa läntistä Eurooppaa alkoholia kulutettiin 5–10 litraa vuodessa henkeä kohti. Pohjolassa alkoholia kulutettiin vähemmän kuin Länsi-Euroopassa, Ruotsin kulutus oli 4,3 litraa ja Norjassa 2,4 litraa puhdasta alkoholia. Suomi oli kuitenkin vielä länsinaapureitaan kuivempi, täällä nautittiin

¹⁷ Turpeinen 1977, 65

¹⁸ Peltonen 1997, 45 - 50

vain 1.5 litraa keskimäärin vuodessa.¹⁹ Koska maaseudulla vallitsi varsin kuivat alkoholiolot, tarkoittaa se sitä, että kaupungeissa nautittiin valtaosa Suomen alkoholin kokonaiskulutuksesta. Miten sitten alkoholin kulutus jakaantui kaupunkien sisällä, on eri kysymys. Kaupungeissakin raittiusaatteella oli suuri kannatus, mutta raittiuden kannatus ja varsinainen raittius eivät suinkaan aina kulkeneet käsikädessä²⁰.

Kunnallisissa asetuksissa kieltämisestä tuli kansanhuvi 1870- ja 1880-luvuilla²¹. Vuonna 1895 annettiin asetus, joka salli kuntien kieltää anniskelun myös majataloissa, mikä johti maaseudun lähes täydelliseen kuivumiseen. Alkoholin anniskelu sallittiin vain kuudessa kunnassa, Helsingin maalaiskunnassa, Jomalassa ja Lemlandissa Ahvenanmaalla, Haukivuorella Mikkelin läänissä, sekä Närpiössä ja Töysässä Vaasan läänissä.²² Kahtiajaon kehitys alkoholikulttuurissa alkoi viimeistään vuoden 1864 paloviinan keittämisen kiellosta. Maaseutu kuivui, samalla kaupungeissa alkoi kehittyä eurooppalaishenkinen ravintolaelämä. Rautatieyhteys Suomeen Pietarista saatiin valmiiksi 1870-luvulla, jota pitkin erityisesti Viipuriin, Helsinkiin ja Itä-Suomen pikkukaupunkeihin levisi ranskalaista ja saksalaista ravintolakulttuuria. Suomalaiselle ravintolakulttuurille oli leimallista, että täältä puuttuivat täysin kansanomaiset kyläravintolat, jotka olivat tärkeitä kokoontumispaikkoja esimerkiksi Italiassa, Saksassa ja Englannissa. Suomessa maaseudun kestikievarit olivat tarkoitettu ensisijaisesti matkustajille, ei paikallisille. Myöhemmin kiellettiin myös matkustajille tarjoilu.²³ Paloviina-asetus jakoi Suomen kahtia, alkoholinkäyttö alkoi liittyä yhä enemmän uuteen kaupunkilaiskulttuuriin. Maaseudun kuivuessa tuli tavaksi ajatella, että maalaiset olivat luonnostaan kaupunkilaisia raittiimpia ja alkoholikielteisempiä.²⁴

Perinteisesti maaseudullakin mies sai juoda, mutta juominen oli sosiaalisesti säädeltyä myös humaltumisen osalta. Suurissa juhlissa mies sai juoda ja humaltua, se oli sosiaalisesti

¹⁹ Peltonen 1997, 11

²⁰ Sulkunen 1987, 152

²¹ Peltonen 1997, 59

²² Pulkkinen 2015, 36

²³ Pulkkinen 2015, 32

²⁴ Pulkkinen 2015, 30

hyväksytyä. Maalaisyhteisö ei kuitenkaan hyväksynyt juomista juhlapyhien ulkopuolella. Se joka joi useammin, oli ilmiselvästi juoppo, tai ainakin juoppouteen taipuvainen.²⁵

Nuorempi poliisin pidättämäksi järjestyshäiriöistä joutunut henkilö saattoi usein liioitella alkoholin osuutta asioihin. Pidätetty saattoi väittää, ettei muista tapahtumista mitään. Syyttämällä alkoholia he uskoivat itse pääsevänsä vähemmällä, kun sysäsivät syytä tapahtumista alkoholin käyttöön. Tämä ei tarkoittanut, etteikö alkoholia olisi käytetty runsaastikin varsinkin iän karttuessa, kun nuoruuden innolla ei enää pelkästään jaksanut riehua.²⁶

Helsingissä oli alkoholipolitiikan saralla siirrytty myynninkin osalta kunnan monopoliin vuonna 1906, jolloin alkoholipitoisten juomien kappi siirtyi Helsingin Anniskeluyhtiölle. Viinakauppiat ja kapakoitsijat toimivat sen jälkeen anniskeluyhtiön vuokraajina ja jälleenmyyjinä. Vuonna 1915 lakkautettiin yksityiskauppioiden vuokraoikeudet ja alkoholikauppa siirtyi kokonaan monopoliyhtiön haltuun.²⁷ Alkoholin tarjontaa rajoitettiin myös anniskelu- ja vähittäismyyntipaikkojen asteittaisella vähentämisellä. Yhdessä vahvan väestönkasvun kanssa laski vähittäismyyntipaikkojen suhteellinen määrä tuhatta asukasta kohti 4,7 paikasta vuonna 1898 0,4 paikkaan vuonna 1914²⁸. Alkoholin jakelu keskittyi Helsingissä suhteellisen pienelle alueelle kaupungin keskustaan. Kaupungin hallinto pyrki ehkäisemään juoppoutta välttämällä alkoholin myyntiä työläiskaupunginosissa, että myös työläiskaupunginosien asukkaat vastustivat myyntiä alueillaan.²⁹

2.2 Työväestön toimeentulo

Työläisten asuinolot olivat 1900-luvun alussa ahtaat ja ankeat. Suomen väestö oli yli puolitoistakertaistunut sitten vuoden 1860, kaupunkiväestö kasvanut yli nelinkertaiseksi. Maaseudulla asuvien väestömäärä kyllä myös kasvoi ja siirtolaisuus ulkomaille lisääntyi, mutta suurin väestöpaine purkautui kaupunkikeihin ja teollisuuskeskittymiin. Uudenmaan lääni oli Suomen vaurainta ja nopeimmin kasvavaa aluetta, 1890 – 1920 Uudenmaan lääni

²⁵ Virtanen 1982, 34

²⁶ Koskela, 2002, 67

²⁷ Åström 1956, 279

²⁸ Åström 1956, 281

²⁹ Åström 1956, 282-284

kasvoi väestöltään lähes kahden prosentin vuosivauhtia, ollen sekä absoluuttiselta että suhteelliselta väestömäärältään nopeimmin kasvava lääni Suomessa. Helsinki oli suurin muuttovoittaja, lähes seitsemän kymmenestä tullut jostain muualta.³⁰ Tampereen väkiluku kolminkertaistui vuosien 1880-1900 välillä, Turun ja Viipurin kaksinkertaistui samana aikana³¹. Helsingissä oli vuonna 1880 hieman yli 43 000 asukasta, uudelle vuosisadalle tultaessa lukema oli melkein kaksinkertaistunut ja vuonna 1920 oli jo yli 160 000.³²

Asuntoja oli jouduttu rakentamaan paljon nopealla aikataululla, jotta kasvava väestö saisi katon päänsä päälle. Vuosisadan vaihteessa kaksi kolmasosaa työläisistä asui yhden huoneen asunnoissa³³, eivätkä asuinolot suuresti parantuneet tultaessa ensimmäisen maailmansodan aattoon. Varsinkaan koska työläisten asuinolojen kehitys oli ollut edellisen vuosisadan lopulla epäedullista Suomessa, vuokrataso oli noussut, ahtaus lisääntynyt eivätkä asuntojen olot yleisesti parantuneet³⁴. Helsingissä työläisasunnossa asui huonetta kohti 3,86 asukasta, Kalliossa huonekohtainen asukaskeskiarvo oli suurin, 4,03 asukasta³⁵. Ei siis ihme, että juopporingit kokoontuivat yleisissä, tai puoliyleisissä tiloissa valmistelemaan juomiaan oman asunnon sijasta.

Eräs rouva oli raittiuspiirin kokouksessa kertonut pulituurin käyttäjistä Helsingissä. Kellareihin miehet kuulemma kokoontuvat valmistelemaan aineitaan, tislaamalla niitä suoloilla ja muilla aineilla, myöhemmin sitten hoipertelevat porttikongeihin nukkumaan humalaansa pois³⁶. Syyt siihen, että julkisilla paikoilla olivat nauttimassa juomiaan ovat varsin ilmeisiä. Kodin mukavuuksista voi tuskin puhua ahtaissa asunnoissa, varsinkin jos oli muutama lapsi pyörimässä jaloissa, ja juomisesta huomautteleva vaimo luomassa tuomitsevaa ilmapiiriä. Kun otetaan huomioon, että keskimääräinen työläisen toimeentulo oli varsin niukkaa³⁷, ja voidaan olettaa, että alkoholiongelmista kärsivillä toimeentulo on

³⁰ Rasila 1982, 135 - 138

³¹ Waris 1973, 182

³² Waris 1973, 14

³³ Laavola 1974, 38

³⁴ Laavola 1974, 39

³⁵ Waris 1973, 160

³⁶ Kylväjä, 12.3.1914, 9

³⁷ Koivuniemi 2007, 157

ollut hyvin vaikeaa. Työpanos päihdeongelmista kärsivillä on selkeästi heikompi, kuin sellaisilla joilla ongelmia ei ole. Alkoholi oli melko kallista, korvikkeiden alempi hinta on selittämässä korvikekäytön yleisyyttä ennen laillisen viinan myyntikieltoja.

Siirtyminen maaseudulta kaupunkiin oli hyvin kokonaisvaltainen elämäntavan muutos. Maaseudulla ja maaseutumaisissa pikkukaupungeissa sosiaaliset piirit olivat paljon pienempiä ja tiiviimpiä. Ihmiset tunsivat toisensa, jos nyt ei sydänystäviä oltu niin suunnilleen kaikki tunnettiin tai tiedettiin. Maataloudessa elämänmeno noudatti vuodenaikoja ja vuodenaika määritti elämänmenoa. Kaupunkien elämänmeno taas oli hyvin erilaista. Työpäivän kesto oli vakio ja sitä määritti kello. Työpäivät olivat pitkiä, Helsingissä keskimääräisen työläisen päivittäinen työaika oli kymmenen tuntia vuonna 1910³⁸.

Työpäivän pituus ei ollut sen pidempi kuin perinteisesti maataloudessakaan, ennemminkin hieman lyhyempi. Maataloudessa työpäivien pituudet olivat tietenkin riippuvaisia vuodenajasta, kesäisin tehtiin pidempää päivää kuin talvisin. Kaupungeissa työläinen sai palkkansa rahana, jolla sitten tuli ostaa ruuat, vaatteet ja muut käyttötavarat, sekä maksaa asunnon vuokra. Sanomalehdistössä yleinen pelko oli, että mies käyttää palkkarahansa juopotteluun, jolloin vaimo ja lapset jäävät ongelmiin. Miesten palkkataso oli naisia suurempi, joten samalla päävastuu perheen elättämisestä oli miehellä. Niin yleinen tämä pelko oli, että epäilemättä alkoholin suurkäyttäjien keskuudessa ilmiö oli kohtuullisen tavanomainen, jano saattoi olla kova ja rahat polttelivat taskuja. Palkan katoamista pikaisesti palkkapäivän jälkeen edesauttoi, jos juopottelun ohella pelattiin hieman korttia.

"Kilju ja tenu ja sen kolmas hyvä ystävä, korttipeli, tahtovat väkisin anastaa sijaa sielläkin, missä siitä kaikkein vähimmin toivoisi olevan"³⁹

Rahojen pelättiin uhkapelin myötä katoavan korttihuijareiden taskuihin. Tosin onko pelissä varsinaisesti huijattu, on hyvin kyseenalaista. Korttihuijari kun tuntuu olevan perinteinen nimitys pelitovereitaan paremmalle pelaajalle korttipelejä ymmärtämättömien keskuudessa. Korttipeli itsessään saattoi saada janon syttymään.

³⁸ Åström 1954, 65

³⁹ Eteenpäin 7.8.1915

Kesäkuun alussa Siurossa oli pieni porukka kerääntynyt korttia pelaamaan, kesken pelien oli saatu ajatus viinan hankkimisesta ”mielen virkistykseksi”. Koska muuta kuin denaturoitua viinaa ei ollut saatavilla, oli päädytty juomaan sitä. Useampi seurueesta oli viinaa maistellut, mutta massatehtaan työntekijä joko joi muita enemmän, tai muista syistä oli herkempi haitallisille denaturoimisaineille. Viisi alaikäistä lasta jäi puoliorvoiksi, kun isä kuoli junaan matkalla sairaalaan Tampereelle.⁴⁰ Korttipelien ja juopottelun vaarallinen kombinaatio realisoitui toisinaan.

Suomi oli 1900-luvun alussa edelleen vahvasti maatalousmaa. Valtaosa väestöstä eli maaseudulla, ja sai elantonsa maataloudesta. Kaupunkien työväestö oli uusi luokka Suomen väestössä, jonka osuus oli vahvassa kasvussa. Kaupunkityöväestön elämäntapa oli monille aikalaisille, sekä sivistyneistölle että maalaisille, hieman arvoituksellinen asia⁴¹. Heidän elämänpääpiirinsä edusti uudenlaista elämää. Sosiaaliset suhteet erosivat maalaisväestöstä, maalaisyhteiskunnassa sosiaaliset piirit olivat rajatummalla. Kaikki vähintään tiesivät toisensa. Kaupungissa naapurissa saattoi asua muukalainen toiselta puolen Suomea. Maalaiskulttuurikaan ei ollut heterogeeninen, Suomi oli eriytynyt ja hajanainen. Eri puolilla maata ja eri yhteiskuntaluokissa elettiin erilaista elämää.⁴²

Kaupunkien räjähdysmäisen väestönkasvun taustalla oli muuttoliike maalta kaupunkiin. Kaupungeissa luonnollinen väestönkasvu oli voimakasta, kuten koko Suomessa suurten nälkävuosien jälkeen. Maaseutu ei pystynyt elättämään omaa kasvavaa väestöään, joten maaseudun kasvu purkaantui muuttoliikkeenä kaupunkiin. Näin ollen kaupunkien väestö kasvoi suhteellisesti paljon enemmän kuin maaseudun. Maataloudessa oli tapahtunut yhteiskunnallinen muutos 1800-luvulla. Maalaisväestössä suhteellisesti eniten kasvoi epäitsenäinen, omaa maata ja viljelystä vailla oleva aines. Torpparien väestönkasvu oli kaksinkertaista ja loisten yli viisinkertaista verrattuna itsenäisten tilallisten väestönkasvuun.⁴³ Samaan aikaan maanviljelyksessä laajoilla aloilla siirryttiin kaskiviljelyksestä ja yksinomisesta viljanviljelystä monivuoroiseen petoviljelyyn ja karjanhoitoon. Muutos oli ristiriidassa lisääntyvän väestön kanssa, eikä pystynyt elantoa

⁴⁰ Aamulehti 5.6.1914

⁴¹ Haapala 1995, 115

⁴² Haapala 1995, 90

⁴³ Waris 1973, 73

kasvaneelle tilattomalle väestölle. Maaseutu ikään kuin työnsi ylijäämäväestönsä kasvaviin kaupunkeihin.⁴⁴

Toimeentulo kaupungeissakaan ei ollut taattua. Työläisten ansiotaso oli noussut 1800-luvun puolivälistä 1900-luvulle huomattavasti. Teollisuustyöläisten reaalipalkka oli lähes kaksinkertaistunut, mutta samana aikana ylempien sosiaaliryhmien tulot kasvoivat enemmän. Virkamiesten tulot olivat kolme ja puolitoistakertaistuneet. Vaikka nuori kansakoulun opettajatar oli ammattikuntansa pienituloisin, ohitti hän palkoissa suurimman osan teollisuuden parhaiten palkatuista ammattimiehistä.⁴⁵ Työväestössä oli toisistaan poikkeavia ryhmiä toimeentulon suhteen, ansioihin vaikuttivat työsuhteen luonne, ammattitaito ja perheellisyyskin. Parhaassa asemassa olivat tehtaalaiset, koska tehdas turvasi työllisyyden ympärivuotisesti. Kausityöttömyys kiusasi erityisesti kaupungeissa ulko- ja sekatyöläisiä, mikä toi arkielämään epävarmuutta ja epäsäännöllisyyttä.⁴⁶

Työläisperhe ei tullut kunnolla toimeen ainoastaan miehen ansiotulolla, tarvittiin myös sivutuloja vaimolta ja lapsilta. Vera Hjeltin tutkimukseen ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908-1909 paljastui, että parempiosaisetkin työläisperheet toimivat toimeentulon riskirajoilla. Perheen huoltajan sairastuminen tai kuolema suisti perheen toimeentulon helposti raiteeltaan, Varsinkin kun vakuutusten ottaminen ja säästöjen kerryttäminen ei ollut tavallista.⁴⁷ Ravintokustannukset veivät suurimman osan työläisperheen tuloista. Hjeltin tutkimukseen osallistuneiden perheiden keskimääräiset ravintokustannukset olivat 55 prosenttia perheen tuloista. Asunto oli toiseksi suurin kuluerä, Helsingissä 17 prosenttia, muissa kaupungeissa 10-14 prosenttia tuloista kului asumismenoihin.⁴⁸ Hjelt oli valinnut tutkimukseensa vain kunnolliseksi ja luotettavaksi arvioituja perheitä, jotka pystyivät sitoutumaan pitkäaikaiseen tutkimukseen⁴⁹. Joten näiden perheiden toimeentulo oli hieman paremmilla kantimilla. Kymmenestä perheestä, jotka osallistuivat tutkimukseen, vain harvassa käytettiin alkoholia. Vuoden seurannassa ruokamenoista olueen ja väkijuomiin perheet käyttivät

⁴⁴ Waris 1973, 74-75

⁴⁵ Markkola 1994, 91-92

⁴⁶ Markkola 1994, 97-100

⁴⁷ Vuolle-Selki 2016, 158

⁴⁸ Vuolle-Selki 2016, 80-81

⁴⁹ Vuolle-Selki 2016, 178

kokonaisuudessaan 0-5 markkaa per perhe. Useat olivat kokonaan raittiita. Yhdessä perheessä mies oli joutunut rappiolle juoppouden ja laiskuuden takia, josta syystä vaimo oli perheen elättäjä. Perhe ei kuitenkaan kuluerissä ilmoittanut käyttävänsä yhtään rahaa olueen ja väkijuomiin.⁵⁰

2.3 Raittiusaate

Raittiusliikkeen alkuvuosien kasvu nousi kaupungeista. Raittiuden ystävät – järjestön, joka perustettiin 1884, jäsenistöstä kaksi kolmasosaa 1880 – luvulla oli kaupunkilaisia. Liikkeen keskiössä kaupungeissa toimivat käsityöläiset ja työväestö, joiden varassa se kasvoi. Raittiusinnostus vaikuttaa olleen kiivainta kaupungeissa ja raittiusliikkeen vanhoilla ydinalueilla, Hämeessä ja Uudellamaalla suurlakkoa edeltävinä vuosina, mutta suurlakon jälkeen liike alkoi menettää keskeistä asemaansa työväenyhdistyksille. Alkoholirikkomukset olivat melko yleisiä raittiusliikkeen parissa. Helsinkiläisen Koitto-yhdistyksen jäsenkirjaan on 1883 – 1887 liittyneestä 407 jäsenestä 135 kohdalle merkitty jonkinlainen alkoholinkäyttöön viittaava merkintä, joista yleisin on juoppo. Tämä ristiriitaisuus auttaa määrittämään raittiusliikkeen merkitystä jäsenilleen, se vaikuttaa olleen sosiaalinen ilmiö.

Raittiusliikkeen voi nähdä kollektiivisena yrityksenä sopeutua muuttuvaan maailmaan, kulttuurisena ja poliittisena puolustusreaktiona teollistumisen ja kaupallistuvan maatalouden seurauksia kohtaan. Raittiusaate kasvoi kollektiiviseksi ideologiaksi, välineeksi uuden yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamiseksi. Käsitekolminaisuuden juoppous, köyhyys, synty kautta syntyi uusi maallinen kansalaismoraali. Ahkeruus, säästäväisyys, raittius nousivat kansalaisyhteiskunnan moraaliseksi selkärangaksi. Alkoholirikkomusten yleisyys viittaa siihen, että raittiutta tärkeämpi syy liittyä mukaan oli sosiaalinen yhteisö.⁵¹

Raittiusliikkeessä ei uskottu, että suomalainen rahvas pystyisi juomaan kuin sivistyneet länsi-eurooppalaiset. Humalainen meuhkasi ja tappeli, juominen todisti moraalisen rappion

⁵⁰ Vuolle-Selki 2016, 130-134

⁵¹ Sulkunen 1987, 142 - 152

ja kehäpäätelmänä todisti samalla viinan sopimattomuuden suomalaisille. Keksittiin että alkoholi aiheuttaa rikollisuutta, ei ajateltu, että lakeja rikkovat ihmiset joisivat alkoholia, vaan että alkoholia käytettäessä ajaudutaan rikkomaan lakeja. Sosialistit argumentoivat alkoholin vaaroista työväelle alkoholiteollisuuden porvarilliskapitalistisen riiston kautta, porvaristo myi väkijuomia lieventääkseen itseaiheuttamaansa yhteiskunnallista riistoa käärien samalla sievoiset voitot. Alkoholinvastaisuus antoi työväenliikkeelle samalla mahdollisuuden valistamalla ohjata työläisten vapaa-ajan käyttöä.⁵² Vielä kun suurimmalla osalla köyhemmästä väestä ei ollut varaa hankkia viikoittain alkoholia, joten ylemmän luokan "sivistynyttä" juomista oli helppo kritisoida ja vaatimus ilojen kieltämisestä varakkaammilta syntyi helposti.⁵³

⁵² Koskela 2002, 36-39 44

⁵³ Peltonen 1997, 12

3. KORVIKEAINEET

3.1 Tekniset alkoholit

Paloviinan polttamisella on Suomessa pitkät perinteet. Paloviina on tislattu alkoholijuoma, jota valmistettiin viinapannuilla sekä viinanpolttimoissa. Viinanpolttoa varten ensin imellytettiin rankkitiinussa viinapanos, seos joka valmistettiin kuumasta vedestä ja jauhoista, yleensä ruis- ja kaurajauhoista mutta joskus myös perunajauhoja käytettiin. Imeltynyt seos kaadettiin kaksipohjaiseen tynnyriin ja joukkoon lisättiin hiiva. Tynnyri suljettiin happanemaan ja käymään. Muutaman päivän kuluttua seos laitettiin viinapannuun, jossa sitä lämmitettiin höyrystymistarkoituksessa hiljaisella tulella. Höyry kulki putkia pitkin, tiivistyen kylmällä vedellä täytetyn piipputynnyrin läpi ja tippui sikunana sikuna-astiaan. Sikuna asetettiin takaisin viinapannuun ja keitettiin uudestaan juomakelpoiseksi paloviinaksi. Useampi tislauskerta paransi laatua, hajua ja makua.⁵⁴

Alkoholin denaturoinnilla tarkoitetaan alkoholin tekemistä juomakelvottomaksi, yleensä muuttamalla makua huonommaksi ja tekemällä juomasta myrkyllisen. Vuonna 1893 annettu asetus paloviinan denaturoimisesta antoi ohjeen yleisestä denaturoimisaineesta. Sen koostumus oli neljä osaa puuväkeä, yksi osa metanolia sekoitettuna yhteen osaan pyridiniä, sekoitusta 2,5 litraa per 100 litraa alkoholia⁵⁵. Ruotsista saatujen kokemusten perusteella sosiaaliministeriö antoi uuden denaturoimisohjeen keväällä 1920⁵⁶. Denaturoitua alkoholia tarvittiin teollisuudessa ja osassa käsityöläisammatteja. Korvikkeina käytettiin myös pulituuria, eli puusepänlakkaa, kölninvesiä, sekä alkoholipitoisia lääkkeitä ja -rohdoksia.

Denaturoidun paloviinan tarpeen ja kysynnän kasvaessa myyntioikeuksia höllennettiin senaatin päätöksellä 1905⁵⁷. Denaturoitua viinaa ei lain mukaan saanut myydä, jos oli

⁵⁴ Vilkuna 2015, 539

⁵⁵ Kauppalehti 12.1.1916, 3

⁵⁶ Pulkkinen 2015, 72

⁵⁷ Turpeinen 1977, 71

perusteellista epäillä, että sitä ostettaisiin juopumustarkoitukseen, mutta tämä ei ollut kovinkaan tehokas keino estää denaturoidun viinan kulkeutumista nautittavaksi.

Sodan syttyminen loppukesästä 1914 johti entistä tiukempiin alkoholimyynnin rajoituksiin. Keisarikunnassa laajojen joukkojen siirtojen ja reserviläisten aseistamisen takia päädyttiin ratkaisuun kieltää alkoholin myynti sotajoukkojen mobilisaation vuoksi niillä alueilla, jotka oli julistettu liikekannalle. Suomen kenraalikuvernööri Seyn sai käskyn sähkeenä 31.7.1914. Väljästi tulkiten löydettiin Suomen laista pykälä, joiden avulla laillinen alkoholin myynti kiellettiin. Ensimmäinen kieltäminen oli voimassa vain mobilisaation ajan, joka Suomessa oli joillain alueilla ohi muutamassa päivässä. Näin ollen 29.8.1914 Seyn ilmoitti, että myynti voidaan sallia sellaisilla alueilla, joilla ei ole sotajoukkoja. Pietarin sotilaspiiristä tuli kuitenkin syyskuun alussa käsky, jolla kiellettiin väkiviinan, viinavalmisteiden ja oluen myynti kaikista kaupoista ja ravintoloista, lukuun ottamatta ensimmäisen luokan ravintoloita, joissa se sallittiin ruokailun yhteydessä. Ensimmäisen luokan ravintoloille ei ollut laissa virallista määritelmää, luokittelu tapahtui paikallisesti viranomaisten omaehtoisesta toiminnasta. Myyntikielto jatkui sodan loppuun saakka.⁵⁸ Vuoden 1902 asetusten mukaan panimoilla oli kuitenkin oikeus myydä olutta niin sanottuna korikauppana. Koska minimimyyntimäärä oli kohtuullisen suuri, uskottiin ostajakunnan koostuvan ylempistä sosiaaliluokista, jolloin myynnistä ei muodostuisi uhkaa yleiselle järjestykselle.⁵⁹ Mietoja, alle 2,5 prosenttia alkoholia sisältävien juomien kauppaa ei rajoitettu näiden myyntikieltojen aikana mitenkään.

Vuoden 1914 mobilisaation vuoksi annetut asetukset koskivat aluksi vain alkoholia, denaturoidun alkoholin, lakan, pulituurin, ynnä muiden alkoholipitoisten aineiden myynnin rajoitusten pysyen sotaa edeltävällä tasolla.

Alkusyöksystä 1914 koettiin useita korvikekuolemia lyhyessä ajassa, Etelä-Suomi uutisoi erään kirjannitojan kuoltua syyskuun 12., että tämä oli jo 16. kuolemantapaus Helsingissä sinä vuonna korvikealkoholin vuoksi⁶⁰. Korvikealkoholin käyttö oli ilmeisesti yleistymässä jo

⁵⁸ Pulkkinen 2015, 56-58

⁵⁹ Turpeinen 1980, 4 - 18

⁶⁰ Etelä-Suomi 15.9.1914

ennen sotaa, sillä *Aamulehti* kirjoitti jo helmikuussa, että lakan ja pulituurin käyttö on päässyt hyvin suureen valtaan⁶¹.

Marraskuussa 1914 senaatti määräsi denaturoidun viinan ostamisen luvalliseksi niin pitkäksi aikaa, kuin väkijuomien vähittäismyynti oli kielletty.⁶² Alkoholin denaturoiminen hajuvesiä varten kiellettiin helmikuun lopulla 1915 väärinkäytösten takia⁶³. Lääkärien raittiusyhdistys oli jo maaliskuussa 1914 huomauttanut korvikkeiden käytön lisääntymisestä⁶⁴. Kotkan raittiuskokouksessa heinäkuun alussa he halusivat rajoittaa denaturoidun viinan vapaata myyntiä, ja siirtää lääkkeitä reseptille päihdekäytön vuoksi⁶⁵. Joten korvikekäyttö ei syntynyt tyhjästä laillisen viinan myynnin rajoituttua elokuusta 1914 alkaen, mutta se lisääntyi ja kuolemantapausten määrä lähti jyrkkään kasvuun. Denaturoidun viinan kohdalla ostarajoitusten toimivuus herättää epäilyjä, sillä denaturoidut tuotteet olivat tarpeellisia monissa työläisammateissa, sekä kotien kemikaaleissa. Valtaosa kuolleista oli työläisiä, eli heillä joko oli laillinen oikeus hankkia denaturoitua viinaa, tai vähintäänkin suhteita saman sosiaaliryhmän henkilöihin, joilla ostolupa oli.

Venäjällä korvikkeet saavuttivat suosiota päihteidenkäyttäjien keskuudessa myyntikieltojen astuttua voimaan. Alkoholia valmistettiin ohi virallisten kanavien yleisön saataville. Myyntikiellon tultua voimaan paljastui puolenvuoden aikana 1825 tehdasta, jotka valmistivat ”tumiisi-viinaa”, 160 väkiviinatehdasta, 92 tehdasta jotka puhdistivat lakkaa ja pulituuria, sekä 60 tehdasta joissa puhdistettiin denaturoitua viinaa.⁶⁶ Tohtori Mendelssohn oli tutkinut korvikkeiden käyttöä Pietarissa. Obushowskyn sairaalassa oli puolen vuoden aikana vuonna 1914 hoidettu 1300 henkilöä denaturoidun viinan nauttimisesta aiheutuneista oireista. Vuotta aiemmin samalla ajanjaksolla oli hoidettu kaksinkertaista määrää potilaita ylettömän paloviinan nauttimisen takia. Mendelssohnin

⁶¹ *Aamulehti* 22.2.1914

⁶² Turpeinen 1980, 13 - 15

⁶³ Eteenpäin 26.2.1915, *Aamulehti* 26.2.1915

⁶⁴ Hangon sanomat 28.3.1914

⁶⁵ Eteenpäin 6.7.1914, *Aamulehti* 7.7.1914, *Etelä-Suomi* 7.7.1914, *Hämeen Sanomat* 7.7.1914

⁶⁶ HS 24.2.1915, 7

mukaan korvausjuomien käyttäjät ovat rappeutuneita alkoholisteja, eikä korvikekäyttö ole yleistä kansan keskuudessa.⁶⁷

Toisin kuin Suomessa, Ruotsissa alkoholin myyntiä ei ollut kielletty. Vuosina 1916 – 1954 Ruotsissa alkoholin myyntiä säännösteltiin, voimassa oli niin sanottu Brattin järjestelmä. Siinä jokaisella, kunnasta riippuen yli 21–25 vuotiaalla, oli oikeus hakea ostolupaa, jolla sai ostaa yksilön asemasta riippuen tietyn määrän alkoholia kuukaudessa Silti samantapaista korvikkeiden käyttöä kuin Suomessakin, esiintyi myös Ruotsissa. Ruotsissa denaturoitu viina oli yleisesti osallisena rikostilastoihin päässeissä tapauksissa. Sulfiittibensiinin redenaturoiminen tuli niin yleiseksi, että Ruotsin hallitus katsoi tarpeelliseksi puuttua asiaan. Juopottelutapauksissa denaturoidun viinan osuus Ruotsissa vuonna 1917 oli ensimmäisellä neljänneksellä 5,1 prosenttia ja toisella 7,8 prosenttia. Vuonna 1918 vastaavat osuudet olivat 18,9 prosenttia ja 21,4 prosenttia tapauksista.⁶⁸ Ruotsin lääkintöhallitus suositteli kesällä 1918, että metanolia ei käytettäisi denaturoimisaineena, koska se aiheuttaa käyttäjissä pysyvää sokeutta, kuoleman lisäksi.⁶⁹ Brattin järjestelmästä huolimatta Ruotsissa oli ongelmia luvattoman alkoholin kanssa. Tuleva Suomi kritisoi Ruotsin alkoholijärjestelmää, huomioiden että siellä kotipoltto rehottaa kaupungeissakin, sekä nautitaan denaturoitua viinaa ja muita erilaisia vastikkeita⁷⁰ Myös Yhdysvalloissa oli havaittavissa samankaltaista korvikealkoholi-ilmiötä kieltolain astuttua voimaan. Helsingin Sanomissa uutisoitiin 137 ihmisen kuolleen ja 145 sokeutuneen puuspriin nauttimisen takia.⁷¹

Alkoholin ominaisuudet tekivät alkoholista kysyttyä teollisuuden aloilla ja teknisissä tarkoituksissa. Sen jäätymispiste on alhainen, joten sitä voidaan käyttää jäähdytysnesteissä, alkoholi on polttokelpoinen hyvällä 7000 kalorin palamisarvolla, mutta ei kuitenkaan liian helposti syttyvää. Alkoholi on hyvä liuotin ja haihtuu helposti, joten siihen liunneet aineet tarttuvat pintoihin nopeasti, mikä teki siitä soveltuvan lakkoihin.

⁶⁷ Kylväjä no:30 30.8.1917, 5-6

⁶⁸ Kauppalehti 31.12.1918, 25

⁶⁹ Suomen terveydenhoito-lehti 1.6.1918, 12

⁷⁰ Tuleva Suomi 1.1.1919, 31

⁷¹ HS 29.12.1919, 3

Pulituurissa alkoholia käytettiin nimenomaan sen haihtumiskyvyn takia. Alkoholin haihtuessa lakasta puun pintaan, jäljelle jääneet lakka-aineet kuivuivat pintaan. Alkoholi on myös raaka-aine useisiin tärkeisiin teknisiin tuotteisiin, mm. etikka, eetteri, asetoni, aldehydi, kloroformi ja jodoformi.⁷²

Kuluttajille suunnatuissa tuotteissa käytettävä alkoholi oli denaturoitua. Hyvän denaturoimisaineen oli täytettävä useita vaatimuksia. Sen piti liueta hyvin alkoholiin, tehdä se kelpaamattomaksi nauttimiseen, eikä sitä olisi pitänyt pystyä poistamaan alkoholista. Se ei saanut vaikeuttaa teknillistä käyttöä, eikä muuttaa alkoholin ominaisuuksia. Jotta ominaisuudet eivät muuttuisi, piti denaturoimisaineen määrän olla suhteessa alkoholin määrään melko pieni. Suhteessa suurikin määrä oli toimiva, jos denaturoimisaine oli osa valmistetta, kuten esimerkiksi shell-lakassa, tai denaturoimisaine soveltuu samaan käyttötarkoitukseen kuin alkoholi, esimerkiksi metanoli, asetoni tai eetteri eräissä liuottimissa, bensiini polttoaineena. Denaturoimisaine tuli pystyä toteamaan jo pienestäkin denaturoidun alkoholin määrästä. Denaturoimisaineen tuli myös olla riittävän halpaa, ettei se nostanut liikaa alkoholin hintaa. Yhtä ihanteellista denaturoimisainetta ei ollut olemassa, eri aineita käytettiin eri käyttötarkoituksiin.⁷³

Denaturoitua alkoholia käytettiin sekä ammattikäytössä, sen ollessa yksi ainesosa monissa eri tuotteissa, että myös kotien kemiallisissa tarvikkeissa. Denaturoitu viina soveltui niin erilaisiin puhdistusaineisiin, kuin ihon hoitoonkin. Sitä suositeltiin hieronta-aineeksi niin hevosille, lehmille kuin ihmisillekin.

Yleinen denaturoimisaine kuluttajille myydyssä denaturoidussa viinassa oli kuitenkin säädetty vuonna 1893 annetussa asetuksessa. Vuoden 1916 alussa esille nousi denaturoimisjärjestelmän kankeus. Selluloosaa tehtäessä noin puolet puuaineksesta juoksi vesistöihin sulfiittilipeänä, eli niin sanottuna hylkylipeänä. Sulfiittilipeä oli 1-2% sokeriliuos, jolla ei ollut sellaisenaan mitään hyötykäyttöä⁷⁴. Siitä kuitenkin olisi ollut mahdollista valmistaa käymisen ja tislauksen avulla alkoholia teknisiin tarkoituksiin. Lainsäädäntö

⁷² Ehnrooth 1938, 79-83

⁷³ Ehnrooth 1938, 79-83

⁷⁴ Ehnrooth 1938, 79-83

käytännössä esti myymästä hylkylipeästä jalostettua alkoholia teknilliseen käyttöön, muilla tavoin kuin ohjeen mukaan denaturoitu alkoholi, tuli käyttää valmistuspaikassa. Suomessa haluttiin ottaa mallia Ruotsista, jossa sulfiittimenetelmällä valmistettiin polttoainetta, käyttämällä bensiiniä denaturoimisaineena sulfiittilipeästä valmistetussa alkoholissa. Aloitettiin valmistelut pikimmiten, jotta Suomessa pystyttäisiin valmistamaan alkoholia sulfiittilipeästä. Sulfiittialkoholitehtaat valmistuivat lopulta 1920 – luvun lopulla, monien eri suunnitelmien ja päätösten jälkeen. Ruotsissa sulfiittialkoholia redenaturoitiin takaisin nautittavaan muotoon kuluttajille myydyillä tislauslaitteilla. Tämän ongelman takia Ruotsin hallitus aikoi kieltää tislauslaitteiden myynnin kuluttajille ja takavarikoida jo myydyt laitteet. Toimenpiteillä aiottiin lopettaa sulfiittialkoholin muokkaus nautintoaineeksi.⁷⁵

Syynä korvikkeiden käyttöön ei ainoastaan ollut se, että nautittavaksi tarkoitettua alkoholia ei olisi ollut saatavilla. Korvikkeita toki oli useimmille helpommin saatavilla kuin nautintaviinaa, mutta hinnalla on ollut suurempi merkitys kuin saatavuuden puutteella. Nautittavaksi tarkoitettu alkoholi oli säännöstelyn lisäksi korkeasti verotettua, sen ollessa sekä paheellista, että välttämättömästi tarpeetonta. Korvikealkoholit taas olivat välttämättömiä tuotteita, joilla oli selkeät hyötytarkoitukset. Näin ollen olisi ollut yhteiskunnallisesti haitallista verottaa tuotteita korkeasti, tai säännöstelyn kautta vaikeuttaa niiden hankintaa teknisiin ja taloudellisiin tarkoituksiin. Pyrkimykset estää korvikealkoholien väärinkäyttöä olivat tasapainoilua sen kanssa, että tuotteet eivät päätyisi päihdekäyttöön, mutta etteivät toimenpiteet aiheuttaneet haittaa niiden tarkoituksenomaiselle hankinnalle.

Alkoholin korvikkeiden nautinta oli ilmiönä nousussa Suomessa jo ennen kesän 1914 alkoholin myyntikieltoa. Helsingin Sanomissa nimimerkki Wili ennusti pulituurille kultaista tulevaisuutta. Hänen ennustuksensa perustui neljään seikkaan; hintaan, myyntipaikkojen läheisyyteen ja aukioloon, sekä juoman päihdyttävään potenttiuteen.⁷⁶ Lääkintöhallituksen kertomuksessa vuodelta 1913 huomioitiin, että Sörnäisissä pidetään denaturoitua spriiä

⁷⁵ Kauppalehti 31.12.1918, 25

⁷⁶ HS 17.2.1914, 2

sekä maukkaana juomana, että ennen kaikkea erinomaisena lääkkeenä⁷⁷. Sörnäisten alue oli korvikkeikäytön sydänmaata Suomessa autonomian lopulla. Sörnäisläisiä ivallisesti piikiteltiin urheaksi väeksi, kun eivät pelkää kuolemaa, toi sen sitten puukko tai pulituuri⁷⁸. Uuden Suomettaren mukaan denaturoitua paloviinaa käytettiin yleisesti niissäkin kaupungeissa, missä yleinen väkijuomaliike oli avoinna. Samassa yhteydessä alkoholistien suosioon kirjoitettiin päässeen myös rohdoskauppojen nesteet, jotka suurilta osin koostuivat metanolista.⁷⁹

Huhtikuussa 1914 tuomittiin raastuvanoikeudessa joutilasmies Luottala neljästätoista murtovarkaudesta kahdeksi vuodeksi kuritushuoneelle. Kuusikymmentäkolmevuotiaan tuomitun kuvailtiin hankkineen elantonsa viisikymmenvuotiaaksi asti rehellisellä työllä, jonka jälkeen oli oppinut juomaan ja varastamaan, kunnes ei oikein muu maistunut kuin pulituuri. Viimeiset yhdeksän vuotta Luottala oli viettänyt Helsingissä, ollen selvänä vain sen ajan, kuin oli vankilassa. Oikeudessa oli todistamassa pulituurin asiantuntija, valaisemassa oikeutta sen käytöstä. Pulituuria sai ostettua lähes kaikista Sörnäisten rautakaupoista. Asiantuntija kertoi itse poistavansa lakan pulituurista omilla konsteillaan, mutta tuomitun kaltainen vanha juoppo juo pulituurin sellaisenaan. Terve vankka mies sai juoda naulan pullon ennen kuin humaltui, mutta maksansa jo heikkoon kuntoon juoneelle riitti puoli naulaa päivässä, ja oli vielä seuraavanakin päivänä tohelona.⁸⁰ Suurimpana houkuttimena korvikkeille oli käyttäjän näkökulmasta huokeampi hinta, verrattuna väkijuomaliikkeen viinaan. Toissijaisina etuina korvikkeiden käytössä oli parempi saatavuus. Korvikkeiden myyntipaikkoja oli tarjolla paljon enemmän, kuin varsinaisen nautittavaksi tarkoitetun alkoholin.

Korvikkeita ei ainoastaan käytetty Helsingissä ennen kesää 1914. Ilmiö oli tunnettu myös muualla Suomessa. Hämeen läänin kuvernööri oli jo vuonna 1911 kertomuksessaan läänin tilasta ja hallinnosta esittänyt senaatille, että toimenpiteisiin tulisi ryhtyä sen epäkohdan korjaamiseksi, että apteekeista ja rohdoskaupoista saa esteettömästi ostaa juotavaksi

⁷⁷ HS 14.9.1915, 4

⁷⁸ Liikeapulainen 15.5.1914, 7

⁷⁹ Uusi Suometar 18.4.1914, 3

⁸⁰ HS 23.4.1914, 9

alkoholipitoisia lääkkeitä ja denaturoitua paloviinaa, sekä pulituuria on vapaasti saatavilla. Senaatti katsoi, ettei asiaan tarvinnut puuttua, sillä väärinkäyttöihin pystyttäisiin puuttumaan olemassa olevien asetusten nojalla. Lääkintöhallitus vastauksessaan muistutti, että denaturoitua paloviinaa ei saanut myydä, jos oli perusteellista epäillä sitä käytettävän juovutusjuomaksi. Myös apteekkarit oli mahdollista saada edesvastuuseen alkoholipitoisten lääkkeiden myynnistä päihtymystarkoitukseen, varsinkin kun se katsoi ilmiön olevan vain paikallinen. Pulituurin myynnistä lääkintöhallitus totesi, ettei se kuulu sen vastuualueeseen.⁸¹

3.2 Alkoholipitoiset hius- ja hajuvedet sekä lääkkeet

Suu-, hius- ja hajuvesiin kuolleita, tai niitä joiden kuolemassa kyseiset nesteet olivat osallisina, on ruumiinavauspöytäkirjojen mukaan tutkielman aikana vain muutamia. Syyskuun lopulla 1914 kolme nuohoojaa Viipurin läänissä viettivät iltaa juoden 300g pullon, sekä hieman pienemmän pullon Eau de Colognea. Hajuveden päälle joivat kaljaa. Kaikki kolme kuolivat seuraavana päivänä.⁸² Helmikuussa 1915 Viipurissa kuoli 30-vuotias työmiehen myöskin hajuveden ja oluen nauttimisesta. Työmies oli omaisten mukaan juopotellut edellisinä vuosina paljon, mutta ollut koko talven selvänä. Raittius oli päättynyt, kun mies helmikuun 18. päivän iltana oli tullut kotiin *väkijuomista liikuttuneena*. Seuraavat päivät olivat myös kuluneet juopotellessa. Lauantaina 20. päivä oli sanonut muun muassa juoneensa hajuvedettä ja olutta. Juominen oli vielä jatkunut sunnuntainkin. Maanantaina työmiehen oli valittanut päänsärkyä ja näön puutetta. Iltapäivällä mies vietiin lääkäriin, joka oli lähettänyt sairashuoneelle, mutta mies kuoli matkalla.⁸³

Kemissä kuoli marraskuussa 1915 keski-ikäiseksi kuvailtu räätäli, joka oli tunnettu juopottelija, juotuaan hiusvettä pullokaljaan sekoitettuna.⁸⁴ Lokakuussa 1916 kuoli Helsingissä niin ikään 30-vuotias parturinäpäläinen Eau de Colognea nautittuaan.⁸⁵ Vanhanpuoleinen mäkitupalainen kuoli marraskuussa 1916 Ylistarolla. Hän oli humalassa

⁸¹ HS 13.9.1914, 5

⁸² RAP 614-616/590 1914

⁸³ RAP 112/693 1915

⁸⁴ RAP 532/707 1915

⁸⁵ RAP 472/710 1916

tullut erääseen taloon pontikkapullon kanssa ja istunut tuvan pöytään, jossa juonut pontikkaa ja tarjonnut sitä kahdelle muullekin miehelle. Muut miehet olivat todenneet pontikan niin pahan makuseksi, etteivät sitä pientä maistiaista enempää nauttineet. Mäkitupalainen oli jatkanut juomista niin pitkään, että häneltä oli otettu pullo pois. Mies oli myöhemmin asettunut reelle nukkumaan, jossa raskaasti kuorsasi. Noin puolen tunnin päästä huomasivat muut miehet mäkitupalaisen kuolleen. Laboratoriotutkimuksessa oli selvisi, että mäkitupalaisen nauttima pontikka oli puhdistamatonta, koska se sisälsi paljon amylialkoholia, sekä siihen oli sekoitettu Eau de Colognea ja jotain muuta tuntematonta suuvettä.⁸⁶ Viimeinen ruumiinavauspöytäkirjosta selviävä kuolin tapaus, jossa hius-, haju- tai suuvesi oli osallisena, tapahtui Kuokkalassa Viipurin läänissä alkukesästä 1919. Nuori työmies oli kahden toverinsa kanssa aloittanut juopottelun eräänä maanantaina, ollen poissa kotoaan keskiviikkoon saakka. Silloin mies oli palannut hyvin sairaana ja krapulaisena. Mies oli yrittänyt juoda paljon kylmää vettä, mutta se ei ollut pysynyt sisällä, vaan oli tullut ylös veren kanssa oksennuksena. Seuraavana aamuna mies oli vajonnut tajuttomaan tilaan, ennen kuolemaansa vielä kerran oksentanut verta ja saanut krampikohtauksen. Vainajalta löydettiin litran pullo nestettä, joka paikallisen apteekkari Hillmanin tutkimuksen mukaan sisälsi metanolia sekoitettuna jonkinlaiseen polttoaineeseen. Lisäksi todistajien mukaan vainaja oli tiistaina ostanut eräältä naiselta limonadipullon, joka todistajan mukaan sisälsi bensiiniä, morfiinia, hajuvettä ja denaturoitua spriitä.⁸⁷

Hius-, haju-, tai suuvesiä käytettiin päihtymystarkoituksiin sekoitettuna muihin nesteisiin, usein kaljaan, jonka alkoholipitoisuus oli niin alhainen, että sitä saatettiin myydä vapaasti. Sekoituksen tarkoituksena epäilemättä oli peittää paha maku, tuotteita kun ei oltu tarkoitettu sisäisesti nautittavaksi. Nautintatapa näissäkin kuolemantapauksissa on hyvin päihdehakuista. Nuoren työmiehen ja kolmekymppisen työmiehen tapauksissa on tyypillisiä korvikekuolemien piirteitä. Juominen usein aloitetaan juotavaksi tarkoitetulla alkoholilla, mutta näiden loputtua päädytään korvikkeisiin, koska ryyppäämistä ei haluta lopettaa. Korvikkeisiin näin ollen usein olivat toissijainen vaihtoehto. Osassa tapauksista on täydellistä välinpitämättömyyttä omasta terveydestä. Juoja on voinut luulla pientä määrää

⁸⁶ RAP 35/695 1917

⁸⁷ RAP 331/987 1919

hajuvettä kaljan seassa vielä vaarattomaksi, mutta nautittaessa polttoainetta ei nauttija ole uhrannut pienintäkään ajatusta oman hengen säilymiseksi. Kuolema ei ehkä ole ollut tarkoituksellinen, mutta sitä ei ole tällöin myöskään pyritty välttämään. Kuolema itsessään oli samanlainen kuin muidenkin korvikkeiden kohdalla. Onnekkammat sammuiivat suuresta alkoholin määrästä johtuen, ja kuolivat tulematta enää tajuihinsa. Vähemmän onnekkaita kärsivät noin vuorokauden verran pahoista alkoholin vierotusoireista, pahoinvoinnista, päänsärystä ja siitä ettei ravinto pysynyt sisällä. Viralliseksi kuolinsyyksi ruumiinavausraporttiin usein todettiin metanolimyrkytys.

Alkoholilla oli pitkä perinne lääkinnällisessä käytössä, vaikkakin 1900-luvun alkuun mennessä sen arvo sairauksien hoitamisessa oli todettu olemattomaksi, oli kansan usko alkoholin lääkinnälliseen vaikutukseen edelleen voimissaan. Lääkintöhallituksen kertomuksessa vuodelta 1913 oli maininta, kuinka Sörnäisissä denaturoitua viinaa pidetään maukkaana juomana ja erinomaisena lääkkeenä⁸⁸. Terveudeksi otettiin viina-annoksia sellaisenaan, mutta alkoholi oli myös tärkeä osa eri lääkesekoituksia ja rohdoksia. Alkoholin ominaisuudet hyötykäytössä olivat monipuoliset. Alkoholi toimii hyvänä liuottimena, se on väritön, happamuudeltaan neutraali, ei syövytä, ei ole myrkyllinen höyrynä eikä nesteinä, auttaa muita aineita liukenemaan seoksiin, sekä lääkinnällisen käytön kannalta hyvänä ominaisuutena on myös alkoholin antibakteerisuus⁸⁹. Näiden hyvien ominaisuuksien lisäksi alkoholi oli myös halpaa valmistaa, joten sen osuus lääkinnällisenä tuotteena oli perusteltua. Sillä oli tiettyjä hyviä ominaisuuksia, markkinoiden kysyntä alkoholia sisältäviin tuotteisiin oli suurempaa kuin alkoholittomiin, koska uskottiin alkoholin parantaviin ominaisuuksiin ja se oli edullista.

Alkoholipitoisiin lääkkeisiin kuolleita henkilöitä tutkielman aineistosta löytyi ainoastaan kaksi kappaletta. Turussa syyskuun viimeisenä päivänä keski-ikäinen työmies oli nauttinut denaturoidun paloviinan ja apteekkitippojen sekoitusta. Ruumiinavauksessa selvisi, että mies oli kärsinyt kurkunpään- ja henkitorventulehduksesta, jota ilmeisesti oli yrittänyt lääkittää.⁹⁰ Porissa vanhanpuoleinen työläisnainen kuoli ottamaansa välskärin resepti

⁸⁸ HS 14.9.1915, 4

⁸⁹ Ehnrooth 1938, 79-83

⁹⁰ RAP 482/710 1916

nimiseen reumatismilääkkeeseen huhtikuussa 1916. Kun lääkkeen koostumus tutkittiin, niin paljastui, että se sisälsi 15 prosenttia saksalaista soopaa, 15 prosenttia ammoniakkaa, 2 prosenttia mentoolia ja 68 prosenttia denaturoitua spritiä, sekä runsaasti vihreää väriainetta. Ruumiinavauksessa myös selvisi, että nainen kärsi keuhkoputkentulehduksesta.⁹¹ Otti sitten nainen lääkettä reumatismiin hoitoon tai keuhkoputkentulehdukseen on selvää, ettei välskärin reseptistä hoitokeinoksi olisi ollut kumpaankaan.

Lääkinnällinen käyttö tarjosi tietyille henkilöille porsaanreiän hankkia viinaa. Kunnollinen konjakki ja makea malaganviini olivat lääke moneen tautiin ensimmäisen maailmansodan vuosina⁹². Poliisi ja sotilasviranomaiset olivat myöntäneet monilla paikkakunnilla viinalupia lääkinnällisiin tarkoituksiin litramitoissa. Esimerkiksi Helsingin meriväenklubi oli hankkinut kahteen otteeseen 900 litran erän paloviinaa lääkinnällisiin tarkoituksiin. Kesäkuun lopulla 1915 annettiin määräys, jonka mukaan alkoholin vähittäis- ja tukkumyynti oli luvallista vain apteekkeihin ja sairaaloihin. Lupia olivat valtuutettuja kirjoittamaan vain sairaaloiden ylilääkärit ja apteekkarit, sekä rajoituksin eläinlääkärit.⁹³

Vaikka alkoholipitoisiin lääkkeisiin liittyvät kuolemat olivat pieni vähemmistö korvikekuolemien joukossa, kiinnitettiin niidenkin saatavuuteen huomiota. Apteekkarien äänenkannattajassa paheksuttiin suuvesien rajoittamatonta kauppaa. Sopivia suuvesiä norrikuppeihin ja kaljakiljuihin oli vapaasti saatavilla jokaisessa kulmapuodissa, ongelma oli kirjoittajan mukaan erityisesti näkyvissä maaseudulla.⁹⁴

Suomen apteekkariyhdistys anoi myöhemmin senaatilta, että alkoholipitoisten haju- ja suuvesienkauppa kiellettäisiin, tai sitä rajoitettaisiin väärinkäytösten ehkäisemiseksi, jos aineet eivät maksa vähintään 3mk/20cl. Ongelma apteekkariyhdistyksen mukaan syntyi, koska näitä aineita myytiin vapaasti rohdos- ja kemikaalikaupoissa, sekä parturiliikkeissä ja maalaiskaupoissa.⁹⁵ Kalliimpia tuotteita rajoitukset eivät olisi koskeneet, koska

⁹¹ RAP 244/702 1916

⁹² Peltonen 1997, 83

⁹³ Turpeinen 1980, 35 - 38

⁹⁴ Suomen apteekkariyhdistyksen aikakauslehti 1.4.1915, 48

⁹⁵ Karjala 7.3.1916, 2

varakkaampien ihmisten oletettiin olevan myös sivistyneempiä, ja näin ollen osaisivat hallita itseään sivistymättömiä köyhiä paremmin.

Lääkärien raittiusseura oli keväällä 1914 nostanut esille alkoholipitoisten lääkkeiden käyttöä päihtymistarkoituksiin raittiusseuran keskustelutilaisuudessa 25.3.1914. Professori T. Laitisen mukaan, kun alkoholikauppaa oli saatu rajoitettua, olivat ihmiset ruvenneet nauttimaan kaikenlaisia alkoholi- ja eetteripitoisia aineita, sekä keksineet keinoja erottaa alkoholi näistä aineista. Tohtori O. Heikinheimo puhui kasvisrohdoista, jotka yleensä tulevat liuotettuina alkoholiin tai eetteriin. Alkoholiin tai eetteriin niitä liuotettiin Heikinheimon mukaan ilman lääkinnällistä syytä, joko vanhasta tottumuksesta tai säilyvyyden parantamiseksi. Kansa suosi näitä koska ne olivat halpoja, helposti hankittavia ja säilytettäviä, sekä niitä oli totuttu käyttämään. Heikinheimon mukaan pääasiassa käytettiin päihdyttävien vaikutusten takia. Tämän takia apteekkarit olivat aloittaneet valmistamaan rohdoksia, joissa alkoholi oli käytännössä ainoa vaikuttava aine. Lain mukaan apteekkeista sai myydä yhdelle ostajalle korkeintaan 1/20 litraa alkoholipitoista lääkettä, ellei alkoholi ollut denaturoitua. Laki ei kuitenkaan määritellyt kuinka usein ostaja sai lääkettä hankkia, tai montaako lääkettä ja rohdosta samalla kertaa. Heikinheimon mukaan apteekkikaupan valvojilta maaseudulla, eli piirilääkäreiltä ei voinut valvontaan apua odottaa, sillä he henkilösuhteidensa takia eivät halunneet sotkeentua apteekkareiden käsikauppaan.⁹⁶

3.3 Korvikkeiden laitton kauppa

Pimeää viinaa hankittaessa ostaja ei voinut olla varma siitä, mitä ostettu viina todellisuudessa sisälsi. Myyjät saattoivat sekoittaa juomiin erilaisia aineita, sen kummemmin miettimättä mitä nämä aiheuttavat nauttijalle. Tutulle vakioasiakkaalle myytäessä huijauksella olisi lyhyet jäljet, ostaja menettäisi luottamuksensa myyjään, ellei peräti menettäisi myös henkeään. Myyjä nopeasti menettäisi asiakkaansa ja saisi lain kouran peräänsä ostajien myrkytyksestä. Tuntemattomalle asiakkaalle saattoi myydä melkein mitä tahansa, jos oma moraali sen salli. Rahalle oli aina käyttöä ja viinalla kysyntää, joten houkutus myydä viinana muita tuotteita oli olemassa. Useat henkilöt tutkielman

⁹⁶ Kylväjä no:13 2.4.1914, 5-6

ajalla kuolivat, kun luulivat juovansa viinaa, mutta pullossa olikin myös vaarallisempia aineita. Ruskealan pitäjän nimismies Nissinen kuvaili joulukuussa 1919 poliisin tutkintopöytäkirjassa, että viinan myyjillä on tapana sekoittaa juomiinsa erilaisia kipaisevia aineita. Tällä kertaa nuori talollisen poika oli saanut surmansa, kun hänen ostamaansa viinapulloon oli ilmeisesti sekoitettu mukaan lipeää, mutta täyttä varmuutta asiaan ei ruumiinavauksessa saatu.⁹⁷ Välinpitämättömälle viinakauppiaalle venäläinen sotilas oli erinomainen asiakas. Ostaja oli tuntematon ulkopuolinen, luultavimmin vain hetkellisesti paikkakunnalla. Myyjä sai rahansa, ostajasta ei tämän jälkeen tarvinnut enää huolta kantaa. Seuraukset eivät enää todennäköisesti palaisi myyjään, kun ostaja ei kunnolla myyjää tuntenut. Toisekseen, sotilaat tunnetusti ovat varsin persoja viinalle, kaukana kotoaan ja tuntematon tulevaisuus edessä. Elokuussa 1914 kuljetettiin Hennalan sotilaskasarmilta Lahden kunnallissairaalaan venäläinen tarkka-ampuja, joka oli vaipunut tiedottomaan tilaan kasarmilla. Sotilas saatiin sairaalassa hetkeksi virkoamaan, jolloin hän ilmoitti nauttineensa ”jotain pirtua”. Sotilaan tila myöhemmin otti askeleen huonompaan suuntaan, hän vaipui takaisin tajuttomuuteen ja kuoli. Ruumiinavauksessa selvisi, että sotilaan juomassa oli tavallisen alkoholin lisäksi metanolia ja asetonia. Tästä syystä ruumiinavausraportissa pääteltiin, että sotilaan pirtu sisälsikin todellisuudessa myös reilusti puuspriitä.⁹⁸

Tammikuun 10. päivä 1915 kaksi venäläisen miinalaiva Emil Bukovskin lämmittäjää ostivat 3 ruplalla ja 20 kopekalla litran paloviinaa helsinkiläisestä asunnosta. Toiselle lämmittäjistä tämä juopottelukerta jäi viimeiseksi, sillä hän kuoli seuraavana päivänä sotilassairaalassa. Poliisitutkimuksissa paljastui, että miesten ostama paloviina olikin denaturoitua, sekä se, että myyntipaikkaa asutti kuusi prostituoitua.⁹⁹ Maailmansodan syttymisen jälkeen Suomeen siirrettiin venäläisiä sotilaita estämään mahdollinen Saksan maihinnousu Suomessa. On helppo ajatella, että venäläissotilailla on ollut kiinnostusta hankkia myös viinaksia, varsinkin koska heitä odotti siirto aktiivisille taistelukentille¹⁰⁰. Kätevästihän asia käy, jos samalla reissulla maksullisiin naisiin sai hoidettua myös viinaostokset, kupan tosin

⁹⁷ RAP 16/740 1920

⁹⁸ RAP 542/588 1914

⁹⁹ Turpeinen 1980, 40

¹⁰⁰ Viljanen 1955, 181

saattoi hyvin saada kaupan päällisiksi¹⁰¹. Ilotyttöjen ja asiakkaiden kohtaamisiin alkoholi kuului luonnollisena osana, riippumatta sosiaaliryhmistä. Varakkaammissa piireissä nautittiin hienompia alkoholijuomia, köyhemmissä ryhmissä sitä, mitä tarjolla oli.¹⁰² Aineistossa ei tullut esille kuitenkaan ensimmäistäkään tapausta, joka selvästi olisi liittynyt prostituutioon. Henkilöillä jotka taloudellisista syistä ostivat viinakseen korvikkeita, tuskin oli myöskään varaa maksaa seksistä. Venäläissotilaat tarjosivat potentiaalisen asiakasryhmän, joilla tuskin oli vähille rahoilleen parempaakaan käyttöä. Se kuinka laaja ilmiö pimeän viinan myynti venäläisille on ollut, ei aineistosta selviä. Selvää kuitenkin, että sitä on tapahtunut. Kun Pohjois-Karjalassa oli ilmennyt denaturoidun paloviinan ostolupalappujen myyntiä venäläiselle sotaväelle, pelättiin tämän aiheuttavan väkivaltaisia yhteenottoja ja vaikuttavan jopa Suomen valtiolliseen asemaan¹⁰³.

Pontikan keitto oli perinteinen tapa hankkia viinaa ohi virallisten kanavien. Salapolton nyrkkisääntönä voi pitää sitä, että pontikan keitto menestyi sellaisilla alueilla, jotka olivat etäällä laillisista myyntipaikoista, ja joissa kiinnijäämisen riski oli pieni. Pontikkatehtaat piilotettiin yleensä metsään veden äärelle. Veden saanti oli pontikkatehtaan sijainnin ensimmäinen vaatimus ja syrjäinen sijainti pienensi riskiä, että ulkopuolinen huomaisi tehtaasta lähteviä ääniä, savua tai tervastulien loistetta.¹⁰⁴ Täten voidaan epäillä, että pontikan rooli ei ollut suuri kaupungeissa. Paikallinen valmistus olisi ollut riskialtista kiinnijäämisen uhan takia, joten tuote olisi pitänyt toimittaa kaupunkiin tuontitavarana muualta maasta. Pontikan tarjonta siis tuskin on ollut suurta kaupungeissa, ja sillä on ollut korkeintaan marginaalinen rooli laittomien alkoholituotteiden kaupassa isommissa kaupungeissa.

Laittoman viinan myynnin voisi lähtökohtaisesti olettaa yleistyneen sen jälkeen, kun lailliset kanavat viinan ostamiseksi oli suljettu. Denaturoidun viinan kauppa oli melko vapaata vuoden 1914 kiristykseen asti, jonka jälkeen tarvittiin hankintaa varten ostolupa.

¹⁰¹ Turpeinen 1980, 40

¹⁰² Häkkinen 1995, 25

¹⁰³ Kylväjä no:23-24 14.6.1917, 11

¹⁰⁴ Pöysä, Rannikko & Rannikko 1982, 223-225

Sakko- ja vankeusrangaistuksia annettiin korvikkeiden myymisestä ja ostamisesta, sekä ostolupatodistusten väärinkäytöstä. Valta osa vankeusrangaistuksista joista lehdistä ilmoitettiin, vaihtelivat kuukauden ja kolmen kuukauden välillä. Rangaistukset olivat ankaruudessaan samankaltaisia, kuin mitä annettiin pontikan valmistuksesta ja myynnistä. Lupatodistuksen luovuttamisesta toiselle saattoi selvitä sakoilla, mutta myös vankeustuomioita annettiin. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa uutisissa tuomioista ei kerrottu tapausten yksityiskohdista, olosuhteista eikä muista tuomioon vaikuttaneista asioista, joten niistä ei selviä syytä, miksi samalla rikosnimikkeellä olevissa tuomioissa oli eriävyyttä tuomion ankaruuden suhteen. Uudellamaalla syyskuussa 1915 eräs räätäli tuomittiin 75 markan sakkoon, kun oli käyttänyt sepälle kuuluvaa lupatodistusta denaturoidun paloviinan ostamiseen. Samalla todistuksen luovuttanut seppä sai 40 markkaa sakkoa.¹⁰⁵ Saman vuoden huhtikuussa viipurilainen hierojatar tuomittiin yhden kuukauden vankeusrangaistukseen lupatodistuksen luovuttamisesta toiselle henkilölle¹⁰⁶. Viipurissa mökkiläinen sai kahdeksan kuukauden rangaistuksen kiljupaljan valmistuksesta¹⁰⁷, mutta Uudellamaalla työmies sai vain 20 markan sakon miedon alkoholijuoman valmistuksesta¹⁰⁸.

Alkoholituomioista ilmoitettiin lehdistössä epäsäännöllisesti ja epätarkasti, joten johtopäätöksiä ilmiöstä on vaikea niiden perusteella tehdä. Kuitenkin selvää tämän aineiston perusteella on, että pontikan valmistus ja käyttö olivat korvikkeita yleisempi päihdeaine Helsingin ulkopuolella. Läänien tarkkuudella ilmoitetuissa tuomioissa pontikan valmistukseen, myyntiin ja ostoon liittyvät tuomiot olivat huomattavasti yleisempiä, kuin korvikealkoholiin liittyvät tuomiot.

¹⁰⁵ HS 22.9.1915, 8

¹⁰⁶ HS 30.4.1915, 9

¹⁰⁷ HS 11.8.1915, 4

¹⁰⁸ HS 28.9.1915, 7

4. SOSIAALINEN KENTTÄ

4.1 Alkoholi uhkana käyttäjälle

Korvikealkoholeihin kuolleet olivat julkisuudessa sekä alkoholin paheellisuuden osoittajia, että yhteiskunnalle tarpeettomia yksilöitä. Kuolemat olivat valitettavia, uhrit alkoholista tarttuneen synnin kaatamia. Se, että ihminen joi päihtyä myrkylliseksi tiedettyä juomaa, osoitti, kuinka viinan juominen tuhoaa henkilön. Kuolleet olivat uhreja, jotka alkoholi oli tappanut. Samanlainen kohtalo uhkasi kaikkia alkoholin nauttijoita, alkoholin himo oli pahe, joka ruokki itse itseään. Mitä enemmän joi, sitä enemmän halusi juoda. Korvikkeisiin kuolleita käytettiin todisteena kieltolain tarpeesta. Pulituuriin turvautuminen osoitti alkoholin korruptoivan vaikutuksen, johon ainoa lääke oli täydellinen raittius.

Kuolleet olivat myös merkityksettömiä. Henkilö joka korviketta joi, oli jo vajonnut niin alhaiselle tasolle, ettei hänestä voinut olla mitään hyötyä yhteiskunnalle. Kuolema oli tällaiselle ihmiselle odotettavissa oleva lopputulos. Kieltolain ei nähty kuolemaan vaikuttaneen, koska nämä henkilöt olisivat joka tapauksessa viinaan kuolleet.

”...joka tällaista denaturoitua väkiviinaa käyttää juovutustarkoituksessa, hän ei ansainnutkaan parempaa kohtaloa kuin kuolema, häntä ei yhteiskunta tarvitse.”¹⁰⁹

Ajattelumalli kiteytettiin *Maatalouslehdessä* 1920-luvun alussa ytimekkäästi, kun keskusteltiin sulfiittialkoholin käytöstä polttoaineena. Edellisinä vuosina tällaisen alkoholin käyttäminen juovutusjuomana oli noussut Ruotsissa pienoiseksi ongelmaksi. Ruotsin hallitus pohti tislauslaitteiden myynnin kieltämistä, ja jo myytyjen laitteiden takavarikointia, joilla kyseistä alkoholia redenaturoitiin takaisin juomakelpoiseen tilaan. Korvikealkoholien käyttäjät olivat paatuneita juoppoja, jotka olivat jo avun tavoittamattomissa. Missään vaiheessa esille ei noussut kysymys, että osa käyttäjistä olisi melko tavanomaista rahvasta, jotka jos alkoholia halusivat käyttää, tuli heidän kääntyä korvikkeiden puoleen vaihtoehtojen ollessa vähissä.

¹⁰⁹ Maatalous 1.10.1921, 8

Kun korvikkeisiin kuoli ihmisiä, jotka eivät olleet asemansa puolesta sellaisia, joiden ei voitu sanoa olleen kurjia juoppoja, oli edessä hämmennys ja suuttuminen. Kun tunnettu urheilija kuoli denaturoituun viinaan, kirjoitettiin *Suomen Urheilulehdessä* hänen heittäytyneen renttuilemaan ryssien kanssa. Urheiluseuroja vaadittiin siivoamaan mädäntyneisyys joukostaan. Edustuskelpoisuuden ehtona tulisi olla myös siveellisyys, eikä pelkästään urheilusuoritukset.¹¹⁰ Samankaltaisia reaktioita oli lehdistössä, kun syksyllä 1919 useita sotilaita kuoli Santahaminassa juotuaan denaturoitua viinaa¹¹¹.

Taistelussa raittiuden puolesta valjastettiin myös tiede avuksi. Luonnontieteellisten tutkimustulosten lisäksi myös lääketieteen uutuuksilla pyrittiin raitistamaan kansaa. Yksi keskeinen käsite tässä oli perinnöllisyys.¹¹² Asiantuntijoiden mukaan alkoholismi johtui sekä huonosta perimästä, että kansanluonteen heikkoudesta, sinänsä vakavista degeneraation oireista.¹¹³

1800-luvulla levisi psykiatriassa käsitys, että vakavien mielisairauksien synnyssä ei ole ainoastaan kyse biologisista ja geneettisistä syistä. Mielisairauksien syntyyn käsityksen mukaan vaikuttivat myös sosiaaliset olosuhteet ja henkilön omat toimet. Degeneraatio saattoi alkaa hankittuna ominaisuutena, kuten alkoholismina. Nämä ominaisuudet sitten siirtyisivät yksilön siemeneen ja periytyisivät seuraavalle sukupolvelle, tullen aina pahemmiksi. Näin ollen degeneraatio etenisi suvun ja väestön sisällä.¹¹⁴

Degeneraatioteoria oli J.J Moreau De Toursin ja Benedict Morelin luoma oppi. Morel esitti vuonna 1857 ilmestyneessä kirjassa degeneraation kulkeutumisen sukupolvelta toiselle. Ensimmäisessä sukupolvessa degeneraatio ilmeni vain hermostuneisuutena. Toisessa polvessa esiintyivät varsinaiset hermosairaudet ja kolmannessa jo mielisairaudet. Neljäs ja viimeinen sukupolvi kärsi idiotiasta, eikä enää pystynyt lisääntymään. Degeneraatio Morelin mukaan ei ollut biologinen kehitys, vaan johtui sosiaali- ja kulttuuriolosuhteista.¹¹⁵

¹¹⁰ Suomen Urheilulehti 27.9.1917, 5-6

¹¹¹ Suunta 6.9.1919, 7-8

¹¹² Peltonen 1988, 29

¹¹³ Halmesvirta 1998, 56

¹¹⁴ Shorter 2005, 109-110

¹¹⁵ Kaila 1966, 119-120

Uskomus degeneraatiosta kasaantuvana kohtalona oli vuosisadan vaihteeseen mennessä jäänyt psykiatriassa syrjään, siitä oli tullut jopa pilkan kohde psykiatrien joukossa. Teoria oli kuitenkin jo levinnyt erityisesti sivistyneen ylä- ja keskiluokan tietoisuuteen lehdistön kautta 1800-luvun loppupuolen Euroopassa. Eurooppalaista yhteiskuntaa uhkasi tuho, ellei ryhdyttäisi toimiin väestön rappeutumisen estämiseksi.¹¹⁶ Huomio keskittyi sellaisiin asioihin kuin rikollisuus, prostituutio, alkoholismi sekä mielisairaiden ja älyllisesti heikkolahjaisten määrän oletettu kasvu¹¹⁷.

Suomessa degeneraatiokäsite oli kuitenkin voimissaan vielä 1930-luvullakin, ainakin jossain muodossa. P. I. Tuovinen kirjoitti 30-luvun lopulla selvityksessä alkoholikysymyksestä, että alkoholismi itsessään oli merkki vajaavaisesta sielullisuudesta, joka syntyi myös normaalia lähellä olevissa luonnetyypeissä. Sopivissa olosuhteissa alkoholismi syntyi jopa normaaleissa henkilöissä. Usein kuitenkin syynä alkoholismiin oli edellisen polven vajaavaisuus Tuovisen mukaan.¹¹⁸ Karin Neuman-Rahn julkaisi 1924 teoksensa *Sielullisesti sairias ihminen ja hänen hoitonsa*, joka oli ensimmäinen suomalainen psykiatrisen hoidon oppikirja. Siinä Neuman-Rahn luokitteli alkoholismin tavallisimmaksi sielullisen alamittaisuuden syyksi. Alkoholismia Neuman-Rahn ei nähnyt suoraan perinnöllisenä tautina, mutta näki alkoholismin aiheuttava myös suoraan perinnöllisiä vaikutuksia.

"Vaikkakaan alkoholismi, taudiksi katsottuna, ei ole perinnöllinen, niin oletetaan sen kuitenkin myrkyllisenä ituvammana voivan olla syynä erilaatuisiin sielullisiin häiriöihin jälkeläisessä. Sielullinen himo yleisruumiillisen heikkouden ilmauksena sen sijaan menee perintönä. Alkoholien väärinkäyttö heikentää sukua siten vähitellen sekä fyysisesti että psyykkillisesti."¹¹⁹

Suurimpana vaarana alkoholistikodin lapsille Neuman-Rahn koki olevan perimän ja kodissa saatavilla olevan alkoholin. Vasta kolmantena ja vähemmän vaarallisena juoppoutteen altistavana uhkana lapsille olivat alkoholistikodin yleiset olosuhteet. Työnteon hän nosti

¹¹⁶ Shorter 2005, 114

¹¹⁷ Vuorinen 2010, 229

¹¹⁸ Tuovinen 1938, 188

¹¹⁹ Neuman-Rahn 1924, 158

tärkeimmäksi aseeksi taistelussa alkoholin haittoja vastaan. Työn piti olla mielekästä, tai ainakaan se ei saanut olla niin turhauttavaa, että ajaisi juomiseen. Pitkät työpäivät takaisivat sen, ettei ihmisellä olisi liikaa vapaa-aikaa käytettäväksi juopotteluun.¹²⁰ Suomessakin huoli väestön rappeutumisesta levisi laajalle, alkoholismi, prostituutio ja vajaamielisyydet nähtiin uhkana elinvoimaiselle väestölle¹²¹.

Uskomusten mukaan tosin lapsi oli saattanut mennä pilalle jo siittämishetkellä. Venäjän ensimmäisen alkoholistiklinikan perustaja lääkäri Darkshevich piti todisteena alkoholin degeneroivasta vaikutuksesta sitä, että lapsilla jotka on siitetty alkoholin vaikutusten alaisena, oli suurempi todennäköisyys olla degeneroituneita¹²². Suomalainen raittiusasiamies Matti Helenius-Seppälä väitti, että myös kohtuullisesti alkoholia nauttivat vanhemmat saattoivat humalassa ollessaan panna alulle heikko- tai tylsämielisen lapsen. Väitteen perusteeksi Helenius-Seppälä viittasi saksalaisen lääkäri Weussin havaintoon, että häyönä juhlatunnelmissa alulle laitettujen lasten tavallisesti olivat henkisesti viallisia.¹²³

Uhkana kansalle ei ollut vain alkoholi, vaan myös muiden aineiden pelättiin heikentävän suomalaisia. Esimerkiksi Suomen terveydenhoito-lehdessä haluttiin siirtää aspiriinin ynnä muut aineet samanlaisen ostolupamenettelyn piiriin, kuin denaturoidun paloviinankin. Perusteluiksi rajoituksille kirjoitettiin kansan olevan menossa pilalle, koska käyttävät näitä särkyyn ja pahoinvointiin.¹²⁴

Juoppous ei näin ollen ollut vain uhka, joka vaikutti vain yksilöön, vaan sillä nähtiin olevan vaikutuksia myös koko kansan tulevaisuuteen. Yksi todiste tämän puolesta oli laskeva syntyvyys, joka alkoi noin vuonna 1910. Väestönkasvu oli Suomessa ollut vahvaa 1800-luvulla, erityisesti sen viimeisistä vuosikymmenistä asti. Väestönkasvun taustalla oli pitkälti tartuntatautikuolleisuuden lasku. Erityisesti imeväiskuolleisuuden lasku 1880-luvulta alkaen oli vauhdittanut väestönkasvua, kun syntyvyys pysyi edelleen samalla korkealla tasolla, jolla se oli suuremman kuolleisuuden aikana¹²⁵. Ilmiön taustalla oli

¹²⁰ Neuman-Rahn 1924, 382 - 384

¹²¹ Kilpamäki 2014, 44

¹²² Herlihy 2002, 41

¹²³ Peltonen 1997, 79-80

¹²⁴ Suomen terveydenhoito-lehti 1.1.1915, 14

¹²⁵ Kallioinen 2009, 227-228

yleiseurooppalainen ilmiö, jossa tartuntataudeista johtuvaa kuolleisuutta saatiin alennettua 1800-luvun lopulla. Syntyvyys kuitenkin jonkin aikaa pysyi edeltävällä korkean kuolleisuuden tasolla, mikä johti voimakkaaseen väestönkasvuun. Joitain vuosikymmeniä jatkuttuaan, syntyvyys alkoi tasaantua suhteessa kuolleisuuteen, joka johti alenevaan väestönkasvuun.¹²⁶

Suomessa oli oppikirjoja ja tutkijoiden lausuntoja myöden tyydytty siihen, että suomalaiset oli leimattu alun perin aasialaisiksi ja mongoleiksi. 1900-luvun alussa asenne muuttui.¹²⁷ Suomalaiset luokittelivat itsensä uudestaan. Suomenkielinen sivistyneistö omaksui uuden kuvan suomalaisesta rahvaasta. Ennen ideologisesta holhouksesta itsenäistynyt, järjestäytynyt ja poliittisia voittoja keräävä rahvas olikin nyt pelottava ja vieras. Syntyi käsityksiä, joiden mukaan suomenkielinen rahvas muodosti kokonaan oman rotunsa, joka erottautui alhaisemman sivistystasonsa, raakuutensa ja kaikkinaisen kulttuurisen vajavaisuutensa takia. Käsitykset olivat sukua aikaisemmille luonnehdinnoille suomenkielisten ja ruotsinkielisten kansanosiemme rotueroista.¹²⁸ Näin syntyi käsite Suomalaisesta viinapästä, juomatavan kansallisesta erityisyydestä. Suomalaisen viinapään mukaan Suomalaiset joivat harvemmin kuin muut, mutta kerralla juotiin enemmän. Juominen oli päihdehakuista, eikä sivistynyttä tapakulttuuria. Toisekseen Suomalaiset käyttäytyivät päihtyneinä erityisen sivistymättömästi, jopa väkivaltaisesti.¹²⁹ Lähes kaikki suomalaisuuteen liittyvät kielteiset ilmiöt selitettiin viinan aiheuttamiksi. Raittiuslehtien ja valistuskirjojen palstoilla luotiin kuva raskaasti juopottelevasta suomalaisesta työmiehestä, jonka perhe joutui kärsimään viinan takia.¹³⁰

Korvikkeisiin kuolleet olivat lähes kaikki työväestöön kuuluvia. Kaupunkiväestössä aineistosta löytyy ainoastaan yksi poikkeus, muiden ammatit olivat työläisluokkaan kuuluvia. Maataloudesta elantonsa saaneet vainajat olivat yleensä itsellisiä, tai nuoren henkilön ollessa kyseessä itsellisen poikia. Osa kuolleista oli sellaisia mitä ajan yhteiskunta olettikin, pahasti alkoholisoituneita henkilöitä. Juopon tai juoppouteen taipuvaisen leiman sai helposti, jos joi useammin kuin yhteiskunnan normeihin kuului. Se ei kuitenkaan tehnyt

¹²⁶ Kallioinen 2009, 226

¹²⁷ Kemiläinen 1993, 216-217

¹²⁸ Peltonen 1988, 26

¹²⁹ Peltonen 1988, 15-16

¹³⁰ Nygård 1994, 105

vielä varsinaisesti nykyäsitäyksen mukaista alkoholista. Useissa kuolemantapauksissa kuolemansyy oli sydänkohtaus, mikä tässä yhteydessä viittaa pitkälliseen ja rankkaan alkoholinkäyttöön. Sydän kun ei pahemmassakaan krapulassa petä, ellei se ole jo heikentynyt aiempien elämäntapojen johdosta. Toisekseen osa kuolleista nautti sellaisen juomayhdistelmän, että on vaikea uskoa henkilön joka ei pahasti ole alkoholisoitunut mistään hinnasta juovan tietoisesti sitä. Kun henkilö tietoisesti sekoittaa polttoainetta juomaansa, on vaikea uskoa juoponleiman annetun kevyesti henkilölle.

Helsingissä suuri enemmistö korvikekuolemista, joiden tapahtumapaikka pystytään jäljittämään tarkasti ruumiinavauspöytäkirjoista tai lehdistöstä, tapahtuivat pitkänsillan pohjoispuolella olevissa työläiskaupunginosissa. Aineistosta pystyy vain rajallisesti selvittämään, missä kaupunginosissa Helsingissä korvikkeisiin kuoltiin. Kadun tarkkuudella pystyi selvittämään kaksikymmentäkuusi tapausta, osassa näistä kuoli samalla kertaa enemmän kuin yksi henkilö. Tultaessa 1900-luvulle näiden työläiskaupunginosien asukkaista miltei 90 prosenttia väestöstä, joka elätti muita, olivat työläisiä, palvelijoita tai ilman määriteltyä ammattia, kuten leskiä¹³¹. Työläisten keskuudessa suurimpana ryhmänä olivat sekatyöläiset, jotka siirtyivät työstä toiseen ja elivät kädestä suuhun. Helsingin kasvaessa suurkaupungiksi 1800-luvun lopulla muodostui samalla pitkänsillan pohjoispuolella olevista työläisten kaupunginosista kaupungin köyhälistön asuinalue.¹³² Korvikkeisiin kuoleminen oli nimenomaan työväestön vaiva, joten on luonnollista, että kuolemat myös tapahtuvat siellä, missä työväestö elää.

Suomessa viimeistään 1800-luvulta lähtien nuorisoa, palkollisia ja työläisiä yhdisti se, että heitä pidettiin kehittymättöminä ja kykenemättöminä huolehtimaan itsestään. Esivalta vastasi tähän kuria kiristämällä ja häiriökäytöstä taltuttamalla. Käytöksen säätely hyödytti isäntiä, halvan työvoiman ja valtakunnan turvallisuuden takaaminen olivat perusteita moraalisten vaatimusten edellyttämiseksi. Rengille tuomio juopumusrikoksesta tiesi heikompaa asemaa palkkaustilanteessa kuin raittiilla kollegalla, hän sai pienempää palkkaa. Juoppous oli yhteiskunnallinen leima ja kiristämisen väline.¹³³ Nuoriso on ainakin viimeisimmät pari vuosituhatta ollut menossa pilalle velttoutensa, laiskuutensa ja

¹³¹ Waris 1973, 108-109

¹³² Waris 1973, 118-119

¹³³ Vilkuna 2015, 460-461

juopottelunsa takia. Nimimerkki Torppariosaston jäsen oli *Maanvuokraajassa* näreissään nuorison käytöksestä, eikä sitä hänen mielestään huomioitu tarpeeksi:

Maaseudun nuorisossa rehottaa hulikaanimaisuus paljon suurempana määränä kuin yleensä tahdotaan myöntää. Minkäänlaisia parempia harrastuksia ei heidän keskuudessaan juuri tapaa. Raitilla kulkeminen, tanssipaikasta toiseen ehtiminen, korpirojun halaaminen ja sen juominen ja denaturoidun spriiin saati ovat pääharrastuksia. Sosialistisen puolueen valistustyö on mennyt hukkaan. Samaan syntiin suuressa määrin osallistuvat myös työläisnuoret, ja jos ei muuten, niin passiivisesti myös maalasineitokset, piijat ja torppien tyttäret. Nuoret eivät osallistu työväenjärjestöjen tapahtumiin, ellei ohjelmassa ole myös tanssia. Nuorille pitäisi olla todellisia harrastuksia, että he pyrkisivät kehittymään muussakin kuin hampparimaisuudessa.¹³⁴

Nuoret olivat pieni vähemmistö kuolleiden joukossa. Ruumiinavauspöytäkirjoissa vain hieman yli kahdessakymmenessä tapauksessa tunnettu ikä on alle 25, tai kuvauksena on nuori tai nuorenpuoleinen. Sanalliset kuvaukset vainajien iästä olivat varsin epämääräisiä, ja riippuivat täysin kulloisestakin määrittäjästä. Saman ikäinen ihminen saatettiin kuvata nuorenpuoleiseksi, tai keski-ikäiseksi, riippuen täysin tulkinnan tekijästä.

4.2 Suhtautuminen korvikkeisiin kuolleisiin

Kieltolaki oli ensimmäisessä eduskunnassa hyväksytty vuonna 1907 juhlallisin menoin, mutta sen toimeenpano oli pysähtynyt. Vuoteen 1914 mennessä raittiusliike oli jo miltei luopunut toivosta saada kieltolaki voimaan. Raittiusliikkeen johdossa oli päädytty pienten parannusten tielle, jossa alkoholikysymystä pyrittiin edistämään pienin askelin kohta kerrallaan, eikä kokonaisvaltaiseen kieltolakiin pyritty. Käytännön kieltolaki, mikä astui sodan takia voimaan, tuli raittiusväelle positiivisena yllätyksenä, joka ilomielin otettiin vastaan. Raittiusliike suoritti pikaisen ryhtiliikkeen ja yhdisti rivinsä kieltolain taakse vuosien näpertelyn pienten parannusten kanssa ja sisäisen hajaannuksen jälkeen.¹³⁵

Alkoholin myyntikiellot otettiin innostuneesti vastaan. Ne nähtiin positiivisena seurauksena alkaneesta sodasta. Naisten Ääni iloitsi syksyllä 1914 sodasta seuranneen jotain hyvääkin,

¹³⁴ Maanvuokraaja 15.10.1917, 4-5

¹³⁵ Ahonen 2003, 188

kun alkoholikauppa oli suljettu. Denaturoituun viinaan kuolleet luokiteltiin samassa yhteydessä jo niin juoppopaheen orjiksi, ettei heitä mikään auttaisi tai pidättelisi. Samassa yhteydessä nähtiin analogia alkoholin ja alkaneen sodan välillä, sillä ryypäys ja tappelu kulkevat käsi kädessä.¹³⁶ Samantapaiseen analogiaan päätyi myös kirjoittaja Suomalaisessa Naisessa, jonka mukaan pahasta on seurannut jotain hyvääkin, kun sota on tuonut alkoholin myyntikiellot. Denaturoituun viinaan kuolleet järkyttivät kirjoittajan mieltä, hän epäili lepsuilua ostolupien tarkastuksessa, koska kuolemantapauksia oli yhä edelleen.¹³⁷

Alkoholikieltojen nopeat seuraukset olivat positiivisia raittiusväen kannalta, jos ei oteta huomioon korvikkeista aiheutuneita kuolemia. Alkoholinkulutuksen laskun seuraukset näyttivät hyviltä, alkoholin vaikutuksen alaisina tehdyt rikokset ja järjestyshäiriöt vähenivät selvästi erityisesti kaupungeissa¹³⁸. Raittiusväessä vallitsi vankka tulevaisuuden usko parempaan, raittiiseen huomiseen. Korvikekuolemat olivat selkeä esimerkki alkoholin turmiollisuudesta ja siitä, kuinka se orjuuttaa käyttäjänsä surkeaan tilaan, jossa uhri juo vaikka mitä myrkyjä tyynnyttääkseen himonsa ja tarpeensa. Muille kunnollisille kansalaisille nämä surkeat juopot toimivat esimerkkinä, joka näytti tien, mihin alkoholin nauttiminen johtaa. Myönteiset vaikutukset huomattiin nopeasti myös lehdistössä. Uusi Suometar kutsui kieltoa hyvin harkituksi toimenpiteeksi. Kielto oli rauhoittanut oloja, oli vähemmän häiriöitä ja kuohua, mikä helpotti yleisen turvallisuuden ja rauhallisuuden ylläpitämistä. Koska yllä olivat myös epävakaut työolot ja vaikea taloudellinen tilanne, oli parempi kansalaisten taloudellisen tilanteen takia, ettei rahoja käytettäisi alkoholiin.¹³⁹

Innostusta myyntikieltojen voimaantulosta häiritsi korvikkeiden käyttö. Raittiusliike huomioi korvikkeiden käytön mahdollisuuden alkoholin myyntikiellon astuttua voimaan kesällä 1914. Heinäkuun alussa vietettiin Kotkassa 32. yleistä raittiuskokousta. Kokouksen neljäntenä päivänä tohtori K. Taskinen piti esitelmän aiheesta *Alkoholi- ja eetteripitoisten lääkkeiden ja pulituurin sekä lakkavernissan käyttö nautintoaineena*. Taskisen mielestä alkoholipitoisten lääkkeiden myyntiä tulisi rajoittaa, niin ettei niitä tulisi myydä sellaisia määriä joita voitaisiin käyttää päihtymistarkoitukseen. Taskisen mukaan apteekkarien

¹³⁶ Naisten Ääni 19.9.1914, 3-4

¹³⁷ Suomalainen Nainen 1.11.1914, 7-8

¹³⁸ Ahonen 2003, 187

¹³⁹ Uusi Suometar 8.8.1914, 2

ansaitsemisen halu on estänyt tällaisia rajoituksia. Ongelmallisia korvikkeita alkoholille olivat Taskisen mukaan myös pulituuri ja lakkavernissa, jotka sisälsivät 86% alkoholia, ja joista hartsiaineet oli verraten helppo erottaa ja näin tehdä niistä juomiskelpoisia. Denaturoidun spriin puhdistus nauttimiskelpoiseksi aiheutti myös huolta. Denaturoidun spriin tuonti Suomeen oli edellisinä vuosina noussut selvästi, vuonna 1909 sitä tuotiin Suomeen 57 tonnia, ja 1913 tuonti oli noussut 87 tonniin. Tämä Taskisen mukaan viittasi väärinkäytön lisääntymiseen. Esitelmässään Taskinen ehdotti denaturointiaineen vaihtamista cologvintitikuuraksi, koska sitä ei pystyisi erottamaan spriistä ja se olisi silti tehokas denaturointiaine.¹⁴⁰

Raittiusliikkeen suhtautuminen korvikkeisiin kuolleisiin oli kyynistä syksyllä 1914. Kuolemantapauksia pidettiin ikävinä, mutta henkilöt jotka korvikkeisiin kuolivat, olisivat heidän mukaansa alkoholiin kuolleet ennemmin tai myöhemmin.

”Sellainen henkilö, joka ei arkaile tarttua pulituuri- tahi puuspriipulloon juomanhimoansa sammuttaakseen, on jo perikatoon joutunut yksilö.”¹⁴¹

Korvikkeisiin kuolleet ennemminkin olivat mainio esimerkki alkoholin haitallisuudesta, ja siitä suuresta tarpeesta mikä kieltolaille oli.

Suomalaista yhteiskuntaa raittiusväki kuvaili vanhaksi vuotavaksi veneeksi, kun yksi reikä tukitaan, kohta tulee toisesta vielä enemmän sisään. Kun viinakielto saatiin voimaan, yleistyi denaturoidun paloviinan käyttö. Denaturoidun viinan ostorajoitusten astuttua voimaan, koitti hajuvesien ja alkoholipitoisten lääkkeiden käyttö juomanhimoon. Denaturoitu viina, hajuvesi ja lääkkeet koettiin kaupunkilaisten ongelmiksi, maaseudulla juomanhimon täytti pontikka ja kilju.¹⁴²

Elokuussa 1915 laskettiin alkoholin korvikkeisiin kuolleen 54 henkilöä elokuun alusta 1914 lähtien, näistä kolme hajuvesiin, muut denaturoituun väkiviinaan tai puuspriihin. Kuolemista 29, eli hieman yli puolet, oli tapahtunut Helsingissä. Kuolemista valtaosa oli tapahtunut vuoden 1914 puolella, mikä kertoo, että rajoitukset korvikkeiden saantiin olivat

¹⁴⁰ Kylväjä no:28-29 16.7.1914, 11-12

¹⁴¹ Kylväjä no:38 17.9.1914, 3

¹⁴² Kylväjä no:2 14.1.1915, 9

toimineet, tieto vaarallisuudesta levinnyt tai osaltaan mahdollista, että keinot juomakelpoistaa korvikkeita olivat parantuneet.¹⁴³

Suomen lääkintöhallituksen kertomuksessa vuodelta 1914 piirilääkärit huomioivat alkoholikiellon positiiviset vaikutukset, kansan terveys on parantunut koska ihmiset valppaammin varovat kulkutauteja, rikollisuus, eritoten pahoinpitelyt olivat vähentyneet. Pakkoraattius on Viipurin piirilääkäri Weymarin mukaan helpottanut köyhän väestön taloudellista toimeentuloa, samalla ajanut hillitsemättömät juopot kuolemaan puuspriin, pulituurin ja denaturoidun viinan nauttimisen johdosta.¹⁴⁴

Kemikaalikauppojen tuotteiden päihdekäyttö oli suhteellisesti suurempaa korvikkeiden keskuudessa Helsingin ulkopuolella, jossa denaturoidun viinan ja pulituurin käyttö aiheuttivat lähes kokonaan korvikekuolleisuuden. Helsingissäkään ei vesien käyttö päihdeaineena toki tuntematonta ollut. Eräs poliisi sanoi Helsingin Sanomissa, että putkat haisevat nykyään hyviltä aamuisin, koska hajuvesien käyttö on niin yleistä¹⁴⁵. Viinamäen työmiesten kekseliäisyyttä kehui kirjoituksessaan nimimerkki hurtta, jonka mukaan viinaa hamuavat myyntikieltojen jälkeen siirtyivät ensin denaturoituun viinaan ja pulituuriin, sitten puuspriihin lisärajoitusten tultua, ja nyt ovat löytäneet uuden porsaan reiän hajuvesien avulla. Hajuvesiä hänen mukaansa alkanut mennä kaupaksi litramitoissa, ilman että kaupungissa olisi kuitenkaan erityisemmin hajullisesti hienostuttu.¹⁴⁶ Lehdissä eri vesien aiheuttamia ongelmia nostettiin esille maaseudulla. Nimimerkki maalainen huomautti maaliskuussa 1915, että suuvesien päihdekäyttöä ei ole nostettu esille. Kirjoittaja kritisoi näiden vapaata myyntiä, koska niistä sai hyviä norrikuppeja ja kiljukaljaa. Kirjoittaja epäili, että ongelmaa ei ehkä kaupungeissa huomata, mutta maaseudulla herättänyt pahaa verta.¹⁴⁷

Kylväjässä jatkettiin kesällä 1914 korvikkeiden huomioimista, jonka mukaan denaturoitujen väkijuomien väärinkäyttö ehkäisi sotakieltolain suotuisaa vaikutusta. Denaturoitujen väkijuomia oli saatavilla esteettömästi juopotteluun. Viranomaiset tarttuvat toimeen

¹⁴³ Kylväjä no:30-31 5.8.1915, 10

¹⁴⁴ Kylväjä no:46 16.11.1916, 3

¹⁴⁵ HS 29.3.1917, 5

¹⁴⁶ HS 15.11.1914, 5

¹⁴⁷ HS 22.3.1915, 3

ensimmäisenä Pietarsaassa rajoittaakseen denaturoidun spriin vapaata kauppaa. Raittiusjärjestöjen keskustoimisto piti mallia hyvänä, ja lähetti 11.7.1914 senaatille kirjelmän, jossa se anoi, että denaturoitua spriitä, pulituuria ja lakkavernissaa myytäisiin vain niille, joilla on poliisin, maistraatin, kruununvoudin, kruununnimismiehen tai papin todistus siitä, ettei ole aihetta luulla tuotteita käytettävän juopotteluun.¹⁴⁸ Senaatti hyväksyi anomuksen, ja tästä eteenpäin ostoon oli haettava lupa asianomaiselta maistraatilta, poliisilaitokselta, kruununvoudilta, kruununnimismieheltä tai kunnallislautakunnan esimieheltä. Senaatti mietti myös syksyllä 1914 tulisiko puuspriille asettaa samankaltaisia rajoituksia, sillä väärinkäytöksiä ja kuolemantapauksia oli sattunut¹⁴⁹. Puusprii siirrettiin samanlaisen ostolupamenettelyn piiriin marraskuussa 1914.

Siveellistä ryhtiä kaivattiin myös Etelä-Karjalassa, jossa sen puutetta osoitti usean kuusen juurelta nouseva sininen savu, sekä suuren kysynnän yhtäkkiä saaneet lakat, pulituurit, hajuedet, apteekkitavara ja denaturoitu sprii¹⁵⁰.

Julkinen keskustelu alkoholin korvikkeista tutkielman ajalla pääasiassa sijoittui sen alkuun. Raittiusjärjestöissä huolta nostettiin keväällä 1914, sanomalehdissä kirjoittelu ilmiöstä oli hieman ivallista. Kuolemien yleistyminen myyntikieltojen jälkeen oli jonkinlainen sokki. Oletuksena oli, että kun alkoholin myynti kielletään, myös sen käyttäminen loppuisi. Viranomaiset pyrkivät ratkaisemaan ongelman säätelemällä tiukemmin korvikkeiden myyntiä. Kuolemantapaukset alkoivatkin lukumääräisesti laskea, mutta myös uusia ongelmia syntyi. Kun viranomaiset vaikeuttivat yhden aineen hankkimista, yleistyi jonkin toisen alkoholipitoisen aineen nauttiminen päihdetarkoituksiin. Kuolemat eivät kuitenkaan rajoitusten myötä hävinneet, niitä jatkossakin tapahtui säännöllisesti.

Myös uusia ajanjaksoja, jolloin kuolemia tapahtui huomattavia määriä lyhyessä ajassa, tuli uudestaan. Heinäkuun alusta 1918 ruumiinavauspöytäkirjoissa on Helsingistä 14 vainajaa¹⁵¹, ja vuodenvaihteesta 1919 yhteensä 27 kuolemantapausta Helsingistä ja Viipurista¹⁵². Nämä eivät kuitenkaan enää herättäneet oikeastaan minkäänlaista

¹⁴⁸ Kylväjä no:32-33 13.8.1914, 7

¹⁴⁹ Kylväjä no:38 17.9.1914, 7

¹⁵⁰ Nuorisoseura 26.10.1914, 3-4

¹⁵¹ RAP 458-463/971 & 464-472/972 1918

¹⁵² RAP 39-41/978, 66, 80, 83, 84, 88-94/979, 95-97/980 1919

keskustelua lehdistössä, eivätkä viranomaiset aloittaneet mitään erityisiä toimia niiden suhteen. Samaan aikaan tosin Suomessa oli suurempiakin ongelmia. Sisällissota oli juuri päättynyt, vankileireillä kuoli tuhansia ihmisiä ja maassa oli elintarvikepula. Muutamia kymmeniä alkoholikuolemat hukkuivat isompien asioiden alle. Julkisuudessa korvikkeisiin kuolleiden nähtiin olevan paatuneita juoppoja, joiden kuolema oli todiste kieltolain tarpeellisuudesta. Koska korvikkeet olivat varsin myrkyllisiä, oletuksena tuntuu olleen, että pian kaikki nämä juopot kuolisivat pois. Tämän jälkeen Suomi olisi raitis.

Kriittiset kirjoitukset kieltolain toiminnasta olivat suomenkielisessä lehdistössä harvassa. Helsingin Sanomista löytyi ainoastaan yksi artikkeli, jossa kieltolain haitallisista vaikutuksista kirjoitti professori Serlachius, jonka mukaan laskeva alkoholinkulutus oli tapahtunut maalle haitallisella tavalla. Puusprii, korpiroju ynnä muut aineet, joita viinan sijaan on käytetty, ovat nauttijalleen hyvin vaarallisia. Vieläkin vaarallisempaa oli uhka, minkä yhteiskunta kohtasi, kun ihmiset eksyvät rikollisille poluille viinaa hankkiessaan. Siitä johtuvaa paha ei voinut mitata laskevalla alkoholinkulutuksella, ei luvallisen eikä luvattoman.¹⁵³

¹⁵³ HS 9.9.1920, 4

5. AJALLINEN KEHITYS

Lääkintöhallituksen ruumiinavauspöytäkirjoista löytyy satayhdeksänkymmentäyhdeksän tapausta vuosilta 1914 - 1921, joissa vainaja on kuollut alkoholin korvausaineiden käyttöön. Pääasiassa kuolemaan johtaneita syitä on kolmenlaisia. Korvikkeen sisältämiin myrkyllisiin aineisiin, yleensä metanolimyrkytykseen kuolleita on lukumääräisesti eniten. Toiseksi yleisin kuolematyyppi on sydänkohtaus, joka on johtunut korvikeaineiden nauttimisesta seuranneesta olotilasta. Nämä tapaukset viittaavat vahvasti pahasti alkoholisoituneeseen ihmiseen. Sydänlihaksen surkastuminen edellyttää todella pitkäaikaista ja runsasta alkoholinkäyttöä¹⁵⁴. Kolmas kuolemantyyppi, joka aineistosta nousee esille, on humalatilasta johtunut vahinkokuolema. Yleensä joko tukehtumalla oksennukseen, tai vainajan vaivuttua tajuttomaan tilaan ulkona kylmällä kelillä. Eniten tapauksia oli vuonna 1919, jolloin kuolemantapauksia on neljäkymmentäyhdeksän kappaletta, ja muuten ainoastaan vuonna 1914 ylitettiin neljänkymmenen kuoleman raja viidellä vainajalla. Vähiten kuolleita oli vuonna 1921, jolloin ruumiinavauksella selvitettiin ainoastaan viiden ihmisen kuolleen korvikkeisiin. Muutoin tutkielman aikarajauksen sisällä kuolemantapauksia aineistossa oli 14 – 28 vuosittain.

Kokonaisuudessaan kuukausittain jaoteltuna koko tutkielman ajalta ruumiinavauspöytäkirjojen mukaan kuolemat jakautuivat kuudesta kolmeenkymmeneen yhteen. Eniten kuolemia tapahtui heinäkuussa, yhteensä kolmekymmentäyksi tapausta tutkielman ajalla. Tammikuu ja syyskuu ylittivät kahdenkymmenen rajan, kuolemia oli kaksikymmentäviisi ja -kaksi. Huhtikuussa ja lokakuussa oli alle kymmenen kuolemaa, kuusi ja seitsemän. Muiden kuukausien ollessa yhdentoista ja yhdeksäntoista välillä. Kymmenessä kuolemassa ajankohtaa ei pystynyt selvittämään niin, että niitä olisi voinut laittaa tietylle kuukaudelle.

Suuri enemmistö kuolemantapauksista sijoittuu Helsinkiin, Viipurin alueen ollessa toinen alue, johon kuolemia on keskittynyt. Aineiston perusteella herää kysymys, miksi kuolemantapauksia ei ole myös muista Suomen kaupungeista. Olisi epätodennäköistä, että muissa kaupungeissa ei olisi korvikkeita nautittu, joten on luultavaa, että muissa

¹⁵⁴ Virtanen 1982, 67

kaupungeissa alkoholin korvikkeisiin kuolleille ei ole tehty oikeuslääketieteellistä ruumiinavausta, jonka raportti olisi lähetetty lääkintöhallitukselle Helsinkiin. Ruumiinavauksen perimmäinen tarkoitus esivallan kannalta oli selvittää, onko tapahtunut rikosta. Muissa kaupungeissa on mahdollisesti luotettu enemmän kuolemaan johtaneiden olosuhteiden tulkintaan, tietoihin vainajasta ja virkamiesten maalaisjärjen käyttöön, eikä kuolemansyytä ole koettu tärkeäksi varmistaa ruumiinavauksella. Suurin osa vainajista löydettiin olosuhteista, joissa oli selkeää, että kuolema on johtunut korvikkeiden nauttimisesta.

Korvikkeisiin kuolleet ovat pääasiassa keski-ikäisiä työläisammateissa toimivia miehiä. He olivat ihmisiä, joilla oli tottumus alkoholin käyttöön, sekä asema jossa korvikkeita oli helposti saatavilla, sillä usein korvikkeena oli aine, jota he käyttivät myös tuotannollisessa toimessaan. Keski-ikäisyyttä osaltaan selventää keski-ikäisen laaja määritelmä. 30-vuotiaasta voitiin kuvailla niin keski-ikäiseksi kuin nuoreksikin, viisikymppinen saattoi olla vanha tai keski-ikäinen. Määritelmä riippui ruumiinavauksen tehneen lääkärin määritelmästä, johon myös vaikutti ruumiin yleiskunto.

Maaseudun asukkaiden puuttumista kuolleiden joukosta selittää muutama asia. Maaseutu oli alkoholikulttuurisesti kuivempaa aluetta kuin kaupungit, maaseutu oli olosuhteidensa kannalta otollisempaa pontikankeitolle kuin kaupungit, sekä viranomaisten läheisyys oli suurempaa tiiviimmässä kaupunkiympäristössä. Erityisesti lämpiminä vuodenaikoina ruumiinavaus oli tehtävä melko pian kuoleman jälkeen, sillä kylmäsäilytysmahdollisuudet olivat rajalliset. Näin ollen aikaa ei aina ollut odottaa virallista määräystä kuolinsyyn määrittämiseksi, jolloin paikallisviranomaiset omatoimisesti ryhtyivät toimeen.

Vuodelta 1914 ruumiinavauspöytäkirjoista löytyy neljäkymmentäviisi kuolemantapausta, joissa kuolinsyynä oli korvikkeiden nauttiminen. Näistä tapauksista kaksikymmentäneljä oli Helsingistä, kuusi Viipurin alueelta ja loput jakaantuneet ympäri Etelä- ja Keski-Suomea. Yhden tapauksen kuolinpaikka oli epäselvä. Seitsemän vainajista olivat naisia, loput miehiä. Kaikki kuolleet naiset olivat Helsingissä ja kuolemat tapahtuivat elokuun lopun ja syyskuun puolenvälin välillä. Kaikista vuoden 1914 kuolemantapauksista vain kymmenen tapahtui ennen elokuuta, elo- ja syyskuun ollessa vilkkainta kuolinaikaa. Nuorin menehtynyt oli 17-vuotias, vanhin kuusikymmentä. Vain osassa ruumiinavauspöytäkirjoista oli merkittynä

vainajan tarkka ikä syntymävuoden mukaan, suurimmassa osassa oli sanallinen kuvaus vainajan iästä, ja joissain tapauksissa ei ollut mitään viittausta vainajan ikään. Yleisin sanallinen arvio uhrin iästä oli keski-ikäinen, mikä johtuu siitä, että valtaosa vainajista oli 30-50-vuotiaita ja ajan keski-ikäisen määritelmä oli laava.¹⁵⁵

Vuoden 1914 ensimmäiset korvikkeisiin kuolleet olivat kaksi keski-ikäistä työläismiestä, jotka kuolivat helmikuun 18. ja 19. päivä Helsingissä. Ensimmäinen Helsingin ulkopuolinen vainaja, jonka kuolinsyy on ruumiinavauksella tarkistettu, oli Viipurin läänistä oleva 35-40 vuotias työmies, joka oli kuollut juotuaan pulituuria. Alkoholien korvikkeisiin kuolleita alkaa ilmestyä runsaammin elokuun alusta. Elokuulta löytyy yksitoista korvikkeisiin kuollutta ja syyskuulta viisitoista, eli yli puolet koko vuoden 1914 korvikkeisiin kuolleista menehtyi näiden kahden kuukauden aikana. Lokakuulta tapauksia on kaksi, marraskuulta neljä ja joulukuulta kolme. Vuoden 1914 loppu palautuu korvikekuolemien suhteen lähelle alkuvuoden tasoa, jolloin ruumiinavauspöytäkirjoihin rekisteröityjä kuolemantapauksia oli yhdestä kahteen joka kuukausi, tammikuuta lukuun ottamatta, jolloin ei ollut ensimmäistäkään tapausta.¹⁵⁶ Vaikka onkin oletettavaa, että viinan myynnin kieltämisen jälkeen tuli nousua korvikkeiden käytössä, on epäsuhta kuolemien määrässä silti epäilyttävän suuri. Varsinkin, koska kuolemien määrä lisääntyy lähes puolella syyskuussa verrattuna elokuuhun. Olisi loogisempaa olettaa, että kuolemien suurin määrällinen piikki olisi välittömästi normaalin viinan saatavuuden laskettua.

Niin sanotusti helpoimpien tapauksien luulisi menehtyvän ensimmäisenä, eli heidän, joiden on saatava juomaa koko ajan laadusta välittämättä, sekä heidän joiden terveys oli valmiiksi heikoin. Nyt kuitenkin kuolemien määrä kasvaa elokuusta syyskuulle, palautuen lähes elokuuta edeltävälle tasolle lokakuussa. Ilmiötä voisi selittää kaksi tekijää. Metanolin haitalliset ainesosat kerääntyvät elimistöön, jolloin niillä nauttijoilla, jotka eivät kerralla saa

¹⁵⁵ RAP 91/573, 92/573, 146/575, 172/576, 208/577, 239/578, 263/579, 324/581, 502/587, 511/587, 513/587, 514/587, 515/587, 517/587, 542/588, 547/588, 548/588, 555/588, 563/589, 566/589, 567/589, 568/589, 569/589, 571/589, 577/589, 579/589, 580/589, 581/589, 584/589, 587/590, 614/590, 615/590, 616/590, 627/591, 629/591, 630/591, 666/592, 671/592, 678/593, 681/593, 691/593, 705/593 1914, 3/690, 13/690 1915

¹⁵⁶ RAP 91/573, 92/573, 146/575, 172/576, 208/577, 239/578, 263/579, 324/581, 502/587, 511/587, 513/587, 514/587, 515/587, 517/587, 542/588, 547/588, 548/588, 555/588, 563/589, 566/589, 567/589, 568/589, 569/589, 571/589, 577/589, 579/589, 580/589, 581/589, 584/589, 587/590, 614/590, 615/590, 616/590, 627/591, 629/591, 630/591, 666/592, 671/592, 678/593, 681/593, 691/593, 705/593 1914, 3/690, 13/690 1915

vakavaa myrkytystilaa, ottaa pidemmän aikaa saada juotua ruumis niin heikkoon kuntoon, että kuolema koittaa. Toisekseen, kyseessä voi olla tilastollinen kummajaisuus, joka johtuu aineiston vääristymästä, että syyskuussa kuolemantapauksia on tutkittu tiheämmällä kammalla kuin muulloin.

Suurimmassa osassa raportteja tarkkaa nautintoainetta ei ole mainittu, ainoastaan kirjattu, että kuolema on aiheutunut metanolimyrkytyksestä. Yleisin aineistosta selviävä nautintoaine on denaturoitu paloviina, jota oli nauttinut neljätoista vainajaa ennen kuolemaansa. Pulituurin juojia oli kuollut neljä, ja puuspriitä oli juonut kuolettavasti kaksi henkilöä. Viipurissa syyskuun lopulla kolme nuohoojaa oli viettänyt iltaa nauttimalla hajuvettä, joka sekoitettiin mietoon olueen maun parantamiseksi, kuten tapana useissa kuolemantapauksissa oli, minkä seurauksena koko seurue menetti henkensä.¹⁵⁷

Pääsääntöisesti korvikkeiden nauttijat tiesivät, että olivat juomassa korvikealkoholia. Vuoden 1914 aineistosta löytyy ainoastaan yksi tapaus, jossa vainaja on luullut juovansa tavanomaista viinaa. Elokuun lopulla oli Lahdessa junasta sekavassa tilassa löydetty sotilas, joka oli toimitettu sairaalaan. Sotilas oli ennen kuolemaansa ilmoittanut nauttineensa jotain pirtua, mikä ruumiinavauksessa paljastui denaturoiduksi paloviinaksi. Sotilaalle tehtiin vatsahuuhtelu sairaalassa, mikä ei kuitenkaan pelastanut sotilaan henkeä.¹⁵⁸ Vatsahuuhtelu oli normaali toimenpide sairaalaan hengissä toimitetuille korvikealkoholin nauttijoille, mutta tämän tutkielman kohteena olevia ihmisiä se ei auttanut.

Ruumiinavausraportin ensimmäinen tutkimusosuus oli aina ulkoinen tarkistus, mikä alkoi kuvailulla vainajasta. Osassa raportteja on myös kuvailtu menehtyneen ravitsemustilaa. Yleisin kuvaus ravitsemustilasta oli hyvä, joka oli seitsemän vainajan ravitsemustila. Lisäksi oli yksittäistapaukset, joissa vainajan ravitsemustila oli kohtalainen, tavallinen ja lihava. Lihavan toki voisi myös laskea hyvään ravitsemustilaan, koska selvästikään ravinnosta ei tässä tapauksessa ole ollut puutetta. Kyseinen lihava vainaja on muutenkin poikkeuksellinen tapaus alkoholin korvikeaineisiin menehtyneeksi. Sosiaaliselta asemaltaan hän oli muita kohtalontovereitaan ylempänä, sillä hän oli ammatiltaan

¹⁵⁷ RAP 239/578, 513/587, 542, 547, 548, 555/588, 563, 566-569/589, 666/592 691/593, 172/576, 208/577, 681, 705/593, 614-616/590 1914, 3, 13/690 1915

¹⁵⁸ RAP 542/588 1914

valokuvaaja, ja hänellä oli varaa pitää palvelijaa palveluksessa, joka löysikin työnantajansa ruumiin syyskuun alkupuolella hänen kodistaan Imatralla.¹⁵⁹

Ammatiltaan vuonna 1914 korvikkeisiin menehtyneet olivat lähes poikkeuksetta työläisammateissa toimivia. Yleisin ammattinimike oli pelkkä työmies, joita oli neljätoista kappaletta. Myöskään viidessätoista tapauksessa ei ole mainittu vainajan ammattia, sisältäen kaikki vuonna 1914 korvikkeisiin menehtyneet naiset. Nuohooja on kolmella Viipurissa menehtyneellä vainajalla toiseksi yleisin ammatti. Muita ammattinimikkeitä on mainittu vain yksi tai kaksi, sisältäen muun muassa räätälin, maalarin, vaihdemiehen, ja sotilaan. Kahdessa tapauksessa identifiointi oli ammatin sijaan tehty lähiaikojen asuinpaikan mukaan, jotka olivat köyhäintalo ja kuritushuone.¹⁶⁰

Vuonna 1915 ruumiinavauksilla todetut alkoholin korvikeaineista johtuvat kuolemantapaukset vähenivät lähes puolella kahteenkymmeneen neljään tapaukseen. Ajallisesti tapaukset painottuvat vahvasti vuoden jälkimmäiselle puoliskolle. Ainoastaan kuusi kuolemaa on tapahtunut ennen kesäkuun loppua, loput kahdeksantoista sijoittuvat kesäkuun lopusta joulukuun alkupuolelle. Kiivaimmat kuolonkuukaudet olivat syyskuu neljällä kuolemantapauksellaan, ja marraskuu viidellä. Kuolemat ovat olleet yksittäistapauksia, niin ettei samasta juomaporukasta ole kuollut useampia henkilöitä samalla kertaa.¹⁶¹

Kaksi kolmasosaa kuolemista tapahtui Helsingissä¹⁶², yhdeltäkään muulta paikkakunnalta ei ole yhtä enempää kuolemia. Yhden keski-ikäisen tallimiehen kuolemaa ei pystynyt paikallistamaan lähdeaineiston epäselvyyden takia¹⁶³.

¹⁵⁹ RAP 239/578, 324/581, 511/587, 542, 555/588, 614/590, 630/591 1914, 3, 13/690 1915

¹⁶⁰ RAP 91-92/573, 172/576, 208/577, 239/578, 324/581, 502, 511, 513-515 & 517/587, 547-548, 555/588, 563, 566-569, 571, 577, 579-581, 584, 587/589, 614-616/590, 627,629/591, 666, 671/592, 681, 691, 705/593 1914, 13/690 1915

¹⁶¹ RAP 40/691, 40/691, 60/691, 81/692, 112/693, 115/693, 282/695, 283/695, 301/700, 330/700, 345/700, 419/703, 420/703, 425/704, 436/704, 441/704, 446/704, 463/705, 490/706, 497/706, 527/707, 532/707, 548/707, 549/707 1915

¹⁶² RAP 40/691, 40/691, 112/693, 115/693, 282/695, 301/700, 345/700, 419/703, 420/703, 436/704, 446/704, 463/705, 490/706, 497/706, 527/707, 548/707, 549/707 1915

¹⁶³ RAP 60/691 1915

lältään kuolleet vaihtelivat 21-vuotiaasta 50-vuotiaaseen. Niissä tapauksissa, joissa tarkka ikä ei ollut tiedossa, oli kuvaus keski-ikäinen selvästi yleisin. Sinänsä se ei ole yllättävää, sillä muita kuvauksia oli kolme kappaletta, kaksi nuortamiestä ja yksi vanha. Vainajan ravitsemustilanne on kuvattu vain yhdessä raportissa, jossa se on ollut kohtuullinen.¹⁶⁴

Kuolleet olivat pääsääntöisesti toimineet työläisammateissa, työmiehen ollessa yleisin ammattinimike. Työmiesten lisäksi kuolleet koostuivat maalareista, räätäleistä, puusepistä ja muista kaupunkien tai taajamien työläisammateista. Kolmella vainajalla oli suoraan maatalouteen viittaava ammattinimike, kuolleista kaksi oli itsellisiä ja yksi tallimies. Yhdeksässä tapauksessa ammattia ei ole mainittu raporteissa.¹⁶⁵

Kuoleman aiheuttaneista nautintoaineista selvästi yleisin oli denaturoitu paloviina, jonka nauttimisen takia seitsemäntoista henkilöä oli menehtynyt. Metanolimyrkytys oli kolmen henkilön kuolinsyy, mikä jättää tarkan nautintoaineen epäselväksi. Haju- ja hiusvedet sekoitettuna olueen oli kahden kuoleman taustalla, fenoli ja puusprii molemmat yhden. Yksi kuolemantapauksista oli varmuudella itsemurha, sillä heinäkuussa Uudenmaanlänissä denaturoitua paloviinaa ja lysolia nauttinut nainen oli jättänyt jäähyväiskirjeen, jossa oli selittänyt päätöksensä syytä.¹⁶⁶

Vuodelta 1916 on vain neljätoista ruumiinavausraporttia, joissa kuolinsyyksi on todettu alkoholin korvikkeen nauttiminen. Kuolemantapaukset ovat ajallisesti painottuneet aiemmista vuosista poiketen vuoden ensimmäiselle puoliskolle. Tammikuulta on eniten kuolemia, neljä kappaletta, huhtikuussa kolme, maaliskuussa kaksi ja helmi-, syys-, loka- ja marraskuussa yksi kussakin.¹⁶⁷

Helsinki on ylivoimaisesti yleisin paikkakunta kuolleiden joukossa yhdeksällä vainajallaan. Muilta paikkakunnilta on ainoastaan yksittäisiä kuolemia. Hollolassa ja Ylistarolla ovat

¹⁶⁴ RAP 81/692, 419, 420/703, 441/704 1915

¹⁶⁵ RAP 40/691, 40/691, 60/691, 81/692, 112/693, 115/693, 282/695, 283/695, 301/700, 330/700, 345/700, 419/703, 420/703, 425/704, 436/704, 441/704, 446/704, 463/705, 490/706, 497/706, 527/707, 532/707, 548/707, 549/707 1915

¹⁶⁶ RAP 40, 41, 60/691, 81/692, 112, 115/693, 282, 283/695, 301, 330, 345/700, 419, 420/703, 425, 436, 441, 446/704, 463/705, 490, 497/706, 527, 532, 548, 549/707 1915

¹⁶⁷ RAP 44/696, 45/696, 64/697, 76/697, 77/697, 84/697, 148/699, 160/700, 163/700, 186/700, 244/702, 472/710, 482/710 1916, 35/696 1917

kuolleet itsellinen ja mäkitupalainen, muuten vainajien ammatit ovat joko yleisnimityksellä työmies, yksi parturinapulainen ja kaksi viilaajaa. Vainajat ovat olleet iältään 30–50-vuotiaita, sekä kaksi keski-ikäistä ja kaksi vanhanpuoleista, jotka todennäköisesti ovat olleet suunnilleen saman ikäisiä, kuin iältään tunnetutkin kuolleet. Joukossa on yksi nainen, loput ovat miehiä.¹⁶⁸

Kuoleman aiheuttaneista alkoholijuomista denaturoitu paloviina on ollut yleisin, yhdeksässä tapauksessa sitä on nautittu. Pulituuri on toiseksi yleisin, kahdella tapauksella. Yhdessä tapauksessa on nautittu molempia sekaisin turkulaisen työmiehen toimesta. Kahdessa tapauksessa alkoholin korvikkeena on toiminut hajuvesi, joista toisessa ylistarolainen mäkitupalainen oli käyttänyt sitä suodattamattoman pontikan jatkeena hengenvahdun edestä.¹⁶⁹

Vuonna 1917 ruumiinavauksilla todettiin seitsemäntoista miehen kuolleen alkoholin korvikkeisiin, naisia ei kuolleiden joukossa ollut. Neljässätoista tapauksessa kuolema on johtunut denaturoidun paloviinan juomisesta, yhdessä tapauksessa kuolinsyyksi on todettu metanolimyrkytys ja kaksi toverusta kuolivat nautittuaan pulituuria keskenään.¹⁷⁰

Kuolemat ajoittuvat suurimmaksi osaksi kesälle, kaksitoista kuolemaa on kesäkuun lopun ja elokuun alun välillä. Vuoden ensimmäinen kuolemantapaus oli helmikuun lopussa, huhtikuussa oli kaksi ja toukokuussa yksi. Ainoastaan yksi kuolemantapaus oli vuoden loppupuolella, Viipurissa kuollut työmies lokakuun lopussa. Viidessä Helsingissä tapahtuneessa tapauksessa kuolinpäivää ei ollut merkitty raporttiin, mutta ruumiinavaukset ovat tapahtuneet 12. ja 13. päivä heinäkuuta, joten vuodenaika huomioiden voidaan suurella varmuudella todeta kuolemien tapahtuneen heinäkuun alkupuolella.¹⁷¹

¹⁶⁸ RAP 44/696, 45/696, 64/697, 76/697, 77/697, 84/697, 148/699, 160/700, 163/700, 186/700, 244/702, 472/710, 482/710 1916, 35/696 1917

¹⁶⁹ RAP 44/696, 45/696, 64/697, 76/697, 77/697, 84/697, 148/699, 160/700, 163/700, 186/700, 244/702, 472/710, 482/710 1916, 35/696 1917

¹⁷⁰ RAP 80/697, 92/698, 170/700, 206/701, 310/705, 311/705, 339/705, 364/706, 365/706, 366/706, 377/707, 378/707, 379/707, 380/707, 381/707, 413/708, 506/711 1917

¹⁷¹ RAP 80/697, 92/698, 170/700, 206/701, 310/705, 311/705, 339/705, 364/706, 365/706, 366/706, 377/707, 378/707, 379/707, 380/707, 381/707, 413/708, 506/711 1917

Kuolemat ovat jakautuneet maantieteellisesti tasaisemmin vuonna 1917, seitsemän tapausta oli Helsingissä, joka on suhteellisesti vähemmän kuin aiempina vuosina. Vaasassa sattui kesäkuun lopulla kolmen työmiehen kuolemat, Viipurissa ja Heinolassa oli kaksi kuolemaa kummassakin, sekä Kangasniemellä Mikkelin läänissä ja Turussa molemmissa yksi kuolemantapaus. Yhden kuoleman paikkakuntaa ei ruumiinavausraportista saanut selville.¹⁷²

Vainajista viisi oli iältään kolmenkymmenen viiden nurkilla, kolme muuta oli kuvauksella keski-ikäinen. Vanhin tunnettu tapaus oli hieman yli viisikymmentä, ja yhtä kuvailtiin vain vanhaksi. Kahta kuollutta pidettiin nuorina ja 26- ja 27-vuotiaita oli yksi kumpaakin. Kolmessa raportissa ei ollut mainintaa syntymävuodesta, tarkkaa ikää, tai yleistä kuvausta vainajan iästä. Kaksi vainajista oli kuvailtu laihoiksi, yksi oli tavallisessa ravitsemustilassa, sekä yksi oli lihava. Lihavan hyvää ravitsemustilaa selventää vainajan ammatti leipurina, mikä on taannut ravintoa riittävästi kerryttämään henkilökohtaista varastoa.¹⁷³

Vainajien ammatit ovat olleet yhtä talollista lukuun ottamatta työläisammatteja. Kuudessa raportissa ammatiksi on nimetty vain työmies, kaksi vainajaa olivat maalareita, ja yksittäisiä ammatteja olivat räätäli, suutari, seppä, rautasorvari, vaakamestari ja leipuri. Kahdessa raportissa ei ole mainittu vainajan ammattia.¹⁷⁴

Kesällä 1917 korvikkeiden käytön nähtiin vähentyneen niin, ettei asiasta juuri enää julkisuudessa keskusteltu. Kieltolain kannalta korvikkeita ei enää koettu uhkana, pahemmaksi kieltolainkiertämiskanavaksi koettiin viinan salapoltto.¹⁷⁵

Ruumiinavauspöytäkirjoista löytyy kolmekymmentäyhdeksän kuolemantapausta vuodelta 1918, joissa kuolinsyynä on ollut alkoholinkorvike. Näistä kuusi oli naisia, loput miehiä. Kahdessa tapauksessa kuolinpaikka on tuntematon, viisi tapausta on Tampereelta ja loput Helsingistä. Tampereen viisi vainajaa ovat kuolleet juotuaan denaturoitua paloviinaa yhdessä 19. toukokuuta. Helsingissä kesäkuun ja heinäkuun vaihde on ollut musta, sillä

¹⁷² RAP 80/697, 92/698, 170/700, 206/701, 310/705, 311/705, 339/705, 364/706, 365/706, 366/706, 377/707, 378/707, 379/707, 380/707, 381/707, 413/708, 506/711 1917

¹⁷³ RAP 80/697, 92/698, 170/700, 206/701, 310/705, 311/705, 339/705, 364/706, 365/706, 366/706, 377/707, 378/707, 379/707, 380/707, 381/707, 413/708, 506/711 1917

¹⁷⁴ RAP 170/700, 364-366/707, 380-381/707, 506/711, 310/705, 377/707, 80/697, 92/698, 339/705, 311/705, 206/701, 413/708 1917

¹⁷⁵ Kylväjä no:23-24 14.6.1917, 1-2

viikon sisään oli tapahtunut neljätoista kuolemantapausta korvikkeiden nauttimisen johdosta. Toinen kuolemarypäs Helsingissä tapahtui joulun aikaan, yksitoista miestä kuoli joulukuussa viikon sisällä, 22. ja 28. päivän välillä. Valtaosa vuoden 1918 kuolemista on tapahtunut näissä kolmessa ryppäessä. Yksi kuolema on marraskuulta, sekä tammikuussa, syyskuussa ja helmikuussa on kaksi jokaisessa. Kuolemista kymmenessä kuolema on johtunut denaturoidusta paloviinasta, lopuissa tapauksissa kuolemansyyksi on merkitty metanolimyrkytys.¹⁷⁶

Nuorin vuonna 1918 korvikkeisiin kuollut oli 24-vuotias, tämän lisäksi nuoria kuoli viisi muuta, 25- ja 26-vuotiaat, että yksi nuorenpuoleinen Helsingissä, sekä kaksi nuortamiestä Tampereen viisi henkeä vaatineessa tapauksessa. Vanhin menehtynyt oli 69-vuotias mies Helsingissä, Toinenkin yli kuusikymmenvuotias oli vainajien joukossa, 62-vuotias työläinen Helsingissä. Varttuneempaa väkeä olivat myös 58-vuotias nainen ja 53-vuotias mies Helsingissä, sekä vanhemmanpuoleinen mies Tampereella. Kolmessa tapauksessa vainajan ikää ei kuvata millään tavalla, muut kaksikymmentäneljä vainajaa olivat kolmissa- ja neljissäkymmenissä, tai kuvauksella keski-ikäinen.¹⁷⁷

Vainajien ammatteja ei raporteissa mainittu kuin yhdeksässä tapauksessa. Yleisnimitys työläinen oli yleisin, kolmella osumalla. Näiden lisäksi oli kirvesmies, peltiseppä, puuseppä, vartija, naispuoleinen parturi, sekä räätäli ja tämän vaimo.¹⁷⁸

Tampereella tapahtui yksi suurimmista joukkokuolemista korvikkeisiin, josta voidaan aineiston perusteella päätellä menehtyneiden olleen samaa seuruetta. Pispalalainen huonekalukauppias oli onnistunut hankkimaan kuusi litraa denaturoitua paloviinaa. Helluntaiaattona kauppias oli itsekseen juomaa nauttinut, hellutaipäivänä kutsui kyläilemään ystäviään ja sukulaisiaan. Muun tarjoilun ohessa yhdessä nauttivat

¹⁷⁶ RAP 35/958, 36/958, 58/958, 59/958, 256/965, 257/965, 258/965, 259/965, 260/965, 342/968, 458/971, 459/971, 460/971, 461/971, 462/971, 463/971, 464/972, 465/972, 466/972, 467/972, 468/972, 469/972, 470/972, 471/972, 472/972, 600/976, 601/976 1918, 25/977, 39/978, 40/978, 41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86-97/979 1919

¹⁷⁷ RAP 35/958, 36/958, 58/958, 59/958, 256/965, 257/965, 258/965, 259/965, 260/965, 342/968, 458/971, 459/971, 460/971, 461/971, 462/971, 463/971, 464/972, 465/972, 466/972, 467/972, 468/972, 469/972, 470/972, 471/972, 472/972, 600/976, 601/976 1918, 25/977, 39/978, 40/978, 41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86-97/979 1919

¹⁷⁸ RAP 36/958, 58/958, 59/958, 256/965, 257/965, 259/965, 463/971, 466/972 1918, 25/977 1919

väkijuomaa, huonekalukauppias jo tällöin oli valitellut huonoa oloaan. Illalla nukkumaan mennessä oli pyytänyt kääreitä oloaan helpottamaan. Maanantaiaamuna 10 aikoihin huonekalukauppias kuoli. Seuraavien päivien aikana seurueesta kuolivat myös huonekalukauppiaan jarrumiehenä työskentelevä poika, räätäli ja hänen vaimonsa, sekä räätälintyöntekijä. Yhdeksästä helluntaijuhille osallistuneista, jotka Aamulehti nimesi kuolemankesteiksi, viisi menetti henkensä. Neljä muuta juhlijaa selvisivät hengissä.¹⁷⁹

Tampereen kuolemankestejä seurasi Helsingissä toinen kolmesta suuremmasta kuolemien aallosta. Kesä- ja heinäkuun vaihteessa Helsingissä kuoli useita henkilöitä parin viikon sisällä. Poliisilla ei ollut selvyttä mistä suuri lukumäärä johtui¹⁸⁰. Etsivän poliisin tutkimuksissa paljastui, että useilla kuolleilla oli poliisin myöntämä lupalappu denaturoidun viinan hankintaan. Näin ollen olettamat siitä, että juomat olisivat olleet peräisin salakapakasta, osoittautui vääräksi. Iso osa ostoista oli tehty Duchmannin rohdoskaupasta.¹⁸¹

Kolmas selkeä tiivistymä korvikekuolemissa ruumiinavauspöytäkirjojen perusteella tapahtui joulukuussa 1918 ja tammikuussa 1919. Vuodenvaihteen kieppeillä korvikkeisiin kuoli yhteensä 27 henkilöä. Kuolemista kuusi tapahtui Viipurin alueella, muut Helsingissä.¹⁸² Isompaa uutiskynnystä nämä kuolemat eivät ylittäneet. Yksittäisiä kuolemia saatettiin uutisoida, mutta muuten kuolemat hukkuivat kiivaaseen elämänmenoon.

Vuonna 1919 oli ruumiinavauksella todettuja korvikekuolemia tutkielman aikajaksolla toiseksi eniten vuoden 1914 jälkeen, yhteensä neljäkymmentäyksi kappaletta. Näistä kolmekymmentäneljä oli miehiä ja kuusi naisia. Valtaosa kuolemista oli Helsingissä, jossa menehtyi kahdeksantoista ihmistä. Viipurin alueella oli myös merkittävä keskittymä korvikekuolemia, kaksitoista henkilöä menehtyi siellä, ja viisi lisää muualla Viipurin läänin alueella. Hyvinkäällä kuoli kaksi henkilöä, Lahdessa ja Raahessa oli yksi kuolema kussakin.¹⁸³

¹⁷⁹ RAP 256-260/965 1918, Aamulehti "Kuolemankestit Pispalassa" 22.5.1918, 7 & 23.5.1918, 5

¹⁸⁰ HS 2.7.1918, 4

¹⁸¹ Uusi Suometar 5.7.1918, 6

¹⁸² RAP 39-41/978, 66/979 80, 83, 84, 86-94/979, 95-97, 104, 110-117/980 1919

¹⁸³ RAP 39-41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86/979, 87/979, 104/980, 110-117/980, 128/981, 144/981, 160/982, 161/982, 172/982, 173/982, 195/982, 196/982, 199/983, 202/983, 205/983, 233/984, 235/984, 236/984, 253/985, 307/987, 331/987, 355/988, 479/992, 542/994, 589/996, 649/998, 9/740, 16/740 1919, 26/740 1920

Tammikuu on korvikekuolemien osalta jatkunut siitä, mihin edellinen joulukuu päättyi, sillä tammikuussa 1919 kuudentoista henkilön korvikekuolema todennettiin ruumiinavauksella. Helmikuussa kuolemia oli vain neljä, mutta maaliskuussa viikatemies oli taas kiireinen, kun yksitoista henkilöä heitti henkensä korvikkeisiin. Kuolemat vähenivät vuoden ensimmäisen neljänneksen jälkeen, kun koko loppuvuonna kuolemia oli yhteensä enää kymmenen kappaletta. Touko-, loka-, marras- ja joulukuussa kuolemantapauksia oli kaksi kussakin, kesä-, ja heinäkuussa yksi kummassakin.¹⁸⁴

Vainajien ikä vaihteli 21 ja 65 vuoden välillä, painottuen totutusti 30-50-vuotiaisiin. Varmasti alle kolmekymmentävuotiaita on neljä, sekä neljää henkilöä kuvaillaan nuoriksi. Näiden lisäksi nuorenpuoleisia on kuusi, joita yhden ikä on varmuudella 34. Neljä vainajaa oli yli 50-vuotiaita, joista yksi yli 60, sekä yksi menehtynyt kuvauksella vanhanpuoleinen. Muiden vainajien ikä on 30 ja 50 väliltä, tai kuvauksella keski-ikäinen.¹⁸⁵

Kuoleman aiheuttaneeksi korvikkeeksi oli yleisimmin merkitty metanolimyrkytys, joka oli kuolinsyynä kahdessakymmenessäkahdessa tapauksessa. Näistä neljässä tapauksessa metanolin lähteeksi oli yksilöity puusprii. Kahdessa toista tapauksessa nautintoaineena on ollut denaturoitu viina, joista yhdessä tapauksessa sitä oli nautittu hajuveden kanssa. Neljä vainajaa oli juonut pulituuria henkensä menoksi, ja yksi oli juonut lipeän ja viinan sekoitusta.¹⁸⁶

Ammattinimikkeistä yleisin oli taas työläinen, neljällätoista osumallaan. Mistään tietystä ammatista ei ole useampia kuolemantapauksia. Joukosta löytyvät tutut maalari, leipuri, puuseppä ja räätäli, mutta myös harvinaisempia ammattikuntia korvikkeisiin kuolleiden joukossa. Viipurissa kuoli helmikuussa poliisimies, sekä maaliskuussa aliupseeri.

¹⁸⁴ RAP 39-41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86/979, 87/979, 104/980, 110-117/980, 128/981, 144/981, 160/982, 161/982, 172/982, 173/982, 195/982, 196/982, 199/983, 202/983, 205/983, 233/984, 235/984, 236/984, 253/985, 307/987, 331/987, 355/988, 479/992, 542/994, 589/996, 649/998, 9/740, 16/740 1919, 26/740 1920

¹⁸⁵ RAP 40, 41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86/979, 87/979, 104/980, 110-117/980, 128/981, 144/981, 160/982, 161/982, 195/982, 196/982, 199/983, 202/983, 205/983, 233/984, 235/984, 236/984, 253/985, 307/987, 331/987, 355/988, 479/992, 542/994, 589/996, 649/998, 9/740, 16/740 1919, 26/740 1920

¹⁸⁶ RAP 39-41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86/979, 87/979, 104/980, 110-117/980, 128/981, 144/981, 160/982, 161/982, 172/982, 173/982, 195/982, 196/982, 199/983, 202/983, 205/983, 233/984, 235/984, 236/984, 253/985, 307/987, 331/987, 355/988, 479/992, 542/994, 589/996, 649/998, 9/740, 16/740 1919, 26/740 1920

Maataloudesta elantonsa nauttavia kuolleiden joukossa oli varmuudella kolme, renki, talollisen poika ja loismies. Kuudesta naisvainajasta neljälle ei ollut merkitty mitään ammattiin viittaavaa, kahdesta jäljellä olevasta yksi oli taloudenhoitaja ja toinen kauppiaan vaimo. Kahdessatoista tapauksessa vainajan ammattia ei ollut mainittu. Yksi keski-ikäinen oli joutilas.¹⁸⁷

Kauppa- ja teollisuuskomissio julisti puuspriin tukku- ja vähittäiskaupan kaikista myynti- ja kuljetusrajoituksista vapaaksi helmikuussa 1919¹⁸⁸. Huhtikuussa uutisoitiin jo puuspriistä aiheutuneiden kuolemien lisääntyneen. Pelkästään Helsingissä kirjoitettiin kuolleen kymmeniä, ja Viipurissa korvikekäytön yleistymisestä.¹⁸⁹ Ruumiinavauspöytäkirjoista löytyy tältä ajalta vain kolme kuolemaa puuspriihin, yksi Viipurista ja kaksi Hyvinkäältä.

Kieltolaki tuli Suomessa voimaan ensimmäinen kesäkuuta 1919. Lain voimaantulo sekoitti denaturoitujen alkoholien myyntiä, byrokratian rattaiden pyöriessä hitaasti. Suomessa oli ollut pulaa denaturoidusta spriistä, mikä oli vaikeuttanut muun muassa maitotuotteiden tarkastusta meijereillä¹⁹⁰. Myös polttoaineesta oli pulaa, eikä korvaavaksi tuotteeksi suunniteltua sulfiittispriitä saanut valmistaa uuden lain vuoksi¹⁹¹. Sosiaaliministeriö ilmoitti denaturoidun alkoholin puutteen syyksi sen, ettei elintarvikeministeriö ollut vielä saanut siirrettyä valtion alkoholivarastoja raittiusosastolle. Samalla se painosti kaupunginvaltuustoja myöntämään ostolupia, kuten 20.5.1917 annetun asetuksen mukaan pitäisi myöntää.¹⁹²

Sosiaaliministeriön raittiusosasto oli kieltolain toimeenpano-organisaation keskeisin elin, mutta se oli pääasiassa vain ohjaava ja tarkastava elin. Lain valvontaan se osallistui vain välillisesti.¹⁹³ Seuraavana päivänä Helsingin kaupunginvaltuusto vastasi raittiusosaston väitteisiin. Sen mukaan lupia ei ole voinut myöntää, koska niitä ei ole haettu. Hakemuksia

¹⁸⁷ RAP 39-41/978, 66/979, 80/979, 83/979, 84/979, 86/979, 87/979, 104/980, 110-117/980, 128/981, 144/981, 160/982, 161/982, 172/982, 173/982, 195/982, 196/982, 199/983, 202/983, 205/983, 233/984, 235/984, 236/984, 253/985, 307/987, 331/987, 355/988, 479/992, 542/994, 589/996, 649/998, 9/740, 16/740 1919, 26/740 1920

¹⁸⁸ HS 20.2.1919, 5

¹⁸⁹ HS 16.4.1919, 5

¹⁹⁰ Karjantuote 9.5.1919, 14

¹⁹¹ Pellervo 1.6.1919, 25

¹⁹² HS 5.6.1919, 3 "sosiaaliministeriön raittiusosasto ilmoittaa"

¹⁹³ Kallenautio 1979, 13

oli tullut vasta viime päivinä.¹⁹⁴ Loppuvuodesta 1919 uutisoitiin, että denaturoitu väkiviina on osallisena kolmasosaan juoppousrikoksista ruotsissa, ja Tukholman sisällä osuus on huomattavasti suurempi. Helsingin poliisimestarin mukaan Helsingin juopottelutapauksissa kolmessa neljästä on kyse denaturoidun viinan nauttimisesta.¹⁹⁵

Denaturoidun viinan juominen kirjoitettiin yleistyneen, kun myynti vapautettiin vuoden 1919 loppupuolella. Tämän nauttimisen epäiltiin vähenevän huomattavasti, kun denaturointimenetelmiä parannetaan.¹⁹⁶ Parempaa denaturoimisainetta kaipasi Helsingin poliisi jo juhannuksen jälkeen, niin ettei denaturoituja tuotteita pystyisi mitenkään nauttimaan. Kauppojen ollessa suljettuina juhannuspäivänä, oli kaupungissa kirjattu ainoastaan kuusi juopumustapausta. Kauppojen ollessa avoinna, oli juhannusaattona juopumustapauksia ollut kolmekymmentähdeksän ja juhannuksen jälkeisenä päivänä kolmekymmentäkahdeksan.¹⁹⁷ Juoppouden nousun pääasiallisena syynä pidettiin kylväjässä denaturoidun viinan myynnin vapautumista.¹⁹⁸

Santahaminan ilmailupataljoonassa tapahtui joukkomyrkytys denaturoidusta spriistä elokuun 30. päivä 1919. Osa sotilaista oli varastanut viinaa, kun sitä oltiin purkamassa proomusta pois. Ranskasta tuotu sprii oli denaturoitu eri tavalla, kuin yleensä suomessa denaturoitiin, ja sen arvioitiin olevan paljon myrkyllisempää.¹⁹⁹ Yksi tynnyreistä oli kesken purkamisen hajonnut ja alkanut vuotaa. Sotilaat olivat päättäneet ottaa vuodon talteen, sillä se oli haissut puhtaalle alkoholille. Yhden upseerin ja kolmen aliupseerin uutisoitiin kuolleen.²⁰⁰ Seuraavana päivänä uutisoitiin kahden muunkin sotilaan kuolleen ja yli 100 sotilaan juoneen kyseistä viinaa, joista useat nyt sairaalassa²⁰¹. Pian tämän jälkeen sotaministeriö kielsi kaikkien denaturoitujen aineiden myynnin palveluksessa oleville sotilaille²⁰².

¹⁹⁴ HS 6.6.1919, 6

¹⁹⁵ Kylväjä no:11-12 1.11.1919, 5-8

¹⁹⁶ Kylväjä no:1 1.1.1920, 11-12

¹⁹⁷ HS 29.6.1919, 6 ”Denaturoidun väkiviinan aiheuttamat juoppoustapaukset pääkaupungissa”

¹⁹⁸ Kylväjä no:2 1.2.1920, 21

¹⁹⁹ Uusi Suomi 2.9.1919, 1

²⁰⁰ HS 1.9.1919, 1

²⁰¹ HS 2.9.1919, 5

²⁰² HS 5.9.1919, 3

Tapaukseen reagointiin lehdistössä tiukastikin, tuli vaatimuksia kohdistaa tällaiseen mädäntyneisyyteen mitä vakavinta huomiota. Tapaus osoitti siveellisen ryhdin ja velvollisuudentunnon puutetta Suomen armeijassa, minkä epäiltiin asettavan varjon Suomen kansan siveelliselle kyvyille itsenäiseen valtiolliseen elämään.²⁰³ Santahaminan tapauksen kuolinsyytutkintaa ei tehty tavanomaisen kaavan mukaan, sillä kuolonuhrit eivät esiinny ruumiinavauspöytäkirjoissa. Myöskään lisäuhreista ei uutisoitu lehdissä, joten kuolleiden määrä jäi viiteen.

Vuodelta 1920 korvikekuolemia löytyy huomattavasti vähemmän, kuin edellisenä vuotena, vain viisitoista kappaletta. Kuolleista kaksi oli naisia, kolmetoista miehiä. Eniten kuolemantapauksia sattui Viipurissa, jossa kuoli neljä henkilöä ja lisäksi Viipurin läänin alueella kaksi lisää. Helsingissä tapahtui kolme kuolemaa ja Helsingin ympäristössä Uudenmaan läänissä myös kolme. Turussa, Pielavedellä ja Säkkijärvellä kuoli yksi kussakin. Erästä 36-vuoden ikäisestä naisesta ei ollut tiedoissa kuolinpaikkaa, eikä ammattia.²⁰⁴

Nuorin menehtynyt oli kyseinen 36-vuotias nainen, vanhin 60-vuotias mies Viipurissa. Kuolleista yhdentoista ikä on merkitty tarkasti, näistä alle 40-vuotiaita oli vain kaksi. Sanallinen kuvaus vainajan iästä on kolmessa tapauksessa, jokaisessa menehtynyt oli kuvattu keski-ikäiseksi. Uudenmaan läänissä menehtyneestä kivityömiehestä ei ollut minkäänlaista määritelmää iän suhteen.²⁰⁵

Kuolemista enemmistö vuonna 1920 tapahtui kesällä, toukokuun lopusta elokuun loppuun välillä kuoli kymmenen henkilöä. Maaliskuussa henkensä menetti kolme henkilöä, helmi- ja marraskuussa yksi. Kuoleman aiheuttajaksi oli yhdessätoista tapauksessa merkitty yksinkertaisesti metanolimyrkytys. Denaturoituun viinaan oli kuollut yksi henkilö, pulituuriin kaksi henkilöä, ja yksi muurari oli kuollut juotuaan molempia.²⁰⁶

²⁰³ Suunta 6.9.1919, 7-8

²⁰⁴ RAP 26/740, 117/744, 145/745, 163/745, 180/746, 257/748, 258/748, 277/749, 345/751, 351/751, 357/752, 358/752, 374/752, 377/752, 463/755, 631/761 1920

²⁰⁵ RAP 26/740, 117/744, 145/745, 163/745, 180/746, 257/748, 258/748, 277/749, 345/751, 351/751, 357/752, 358/752, 374/752, 377/752, 463/755, 631/761 1920

²⁰⁶ RAP 26/740, 117/744, 145/745, 163/745, 180/746, 257/748, 258/748, 277/749, 345/751, 351/751, 357/752, 358/752, 374/752, 377/752, 463/755, 631/761 1920

Viidessä tapauksessa minkäänlaista viittausta vainajan ammattiin ei ollut raporttiin kirjoitettu. Kaksi henkeä olivat yleisnimityksellä työmies, maataloudessa vaikuttivat mäkitupalainen, mökkiläinen ja varttuneempi torpparinpoika. Totuttuja työläisammattien edustajia kuolleiden joukossa olivat kivityömies, sahamies, muurari ja suutari. Yksi harvinaisemmankin ammatin edustaja joi itsensä hengiltä, kun keski-ikäinen naispuoleinen taidemaalari heitti henkensä Helsingissä kesäkuun ensimmäinen päivä.²⁰⁷

Tutkielman aikarajauksen sisällä vuosi 1921 oli kaikkein vähiten korvikekuolemia sisältänyt vuosi viidellä vainajallaan. Helmikuun viimeisenä päivänä Helsingissä kuoli 56-vuotias suutari metanolimyrkytykseen. Helsingissä kuolivat myös pulituuria nauttinutta keski-ikäistä imumieskollegaa toukokuun 13. päivänä. Mikkelissä menehtyi heinäkuun puolessavälissä niin ikään pulituuria nauttinut suutari, ja elokuun viimeisenä päivänä menehtyi Kivenmavassa Viipurin läänissä keski-ikäinen mies myöskin pulituurin nauttimisen johdosta.²⁰⁸

²⁰⁷ RAP 26/740, 117/744, 145/745, 163/745, 180/746, 257/748, 258/748, 277/749, 345/751, 351/751, 357/752, 358/752, 374/752, 377/752, 463/755, 631/761 1920

²⁰⁸ RAP 141/809, 338//816, 339/816, 453/819, 550/823 1921

6. Päätäntö

Ensimmäisen maailmansodan aikana korvikealkoholien käyttö yleistyi verrattuna aiempaan aikaan. Ilmiö oli jo olemassa Suomessa, mutta kuolemien dramaattisesta lisääntymisestä voidaan päätellä niiden käytön yleistyneen huomattavasti kesän 1914 jälkeen. Valtiovallan suorittamat estotoimet korvikkeiden käytön suitsimiseksi eivät olleet niin tehokkaita, kuin uskottiin. Ne kuitenkin vähensivät kuolemia, ja samalla luultavasti myös käyttöä. Kuolemia alkoi tapahtua huomattavissa määrin välittömästi vuoden 1914 alkoholin myyntikieltojen tultua voimaan. Kuolemat harvenivat ostolupamenettelyn voimaan astumisen jälkeen syksyllä 1914. Käyttöä siirtyi muihin korvikkeisiin, joiden myyntiä ei kontrolloitu, erityisesti puuspriihin. Kieltolain tultua voimaan kesällä 1919 korvikekäytön uutisoitiin yleistyneen uudestaan, koska samalla ostolupamenettelystä luovuttiin hetkeksi. Kuolemissa käytön yleistymisen tällöin ei näkynyt. Valtiovalta tavallaan unohti tapahtumat kesältä 1914, jolloin mobilisaation vuoksi alkoholin myynti kiellettiin.

Kuolemat korvikkeisiin vähentyivät reilusti 1920-luvulle tultaessa. Toisin kuin raittiuspiireissä oletettiin, syynä ei ollut kansan raitistuminen, vaan salakuljetetun pirtun saatavuuden paraneminen. Sota oli päättynyt, joten salakuljetus meriteitse helpottui huomattavasti. Syyt nauttia korvikkeita poistuivat, kun parempaa ainetta juomiseen tuli tarjolle kilpailukykyiseen hintaan. Korvikekäyttö marginalisoitui entisestään, ja käytön ydinalue siirtyi rannikkoseutujen ulkopuolelle, johon pirtun salakuljetusverkosto ei ylettänyt niin kattavasti. Korvikekäyttö on pysynyt suomalaisessa alkoholikulttuurissa marginaalisessa roolissa 2000-luvulle saakka. Hetkellisesti korvikkeet olivat alempien sosiaaliluokkien de facto päihdeaine, koska mitään muuta vahvasti päihdyttävää ainetta ei ollut saatavilla. Kuolleiden joukossa isona ryhmänä olivat selkeästi pahasti alkoholisoituneet yksilöt, mutta kuolleiden joukossa on myös paljon henkilöitä, jotka eivät olleet paatuneita alkoholisteja.

Korvikkeisiin kuolleet olivat pääasiassa keski-ikäisiä työläismiehiä. Heillä ei ollut mahdollisuutta hankkia parempia päihteitä, toimeentulo ei mahdollistanut juomista ravintoloissa tai lääkäreiltä alkoholireseptin hankkimista. Korvikkeita taas oli saatavilla huomattavasti helpommin ja halvemmalla. Korvikeaineiden vaarallisuus oli tiedossa, mutta myöskin tietoisuus siitä, että niitä pystyi nauttimaan ilman vakavia terveyshaittoja, kunhan

ne käsitteli oikein. Aina tämä ei onnistunut, juoman vaarallisuus saatettiin arvioida väärin, kuten sotilaat Santahaminassa. Lainmukaisen kontrolloidun alkoholikaupan lopettaminen avasi paremmat markkinat kontrolloimattomalle pimeälle myynnille. Ostajalla ei ollut mahdollisuutta varmaksi tietää mitä tuli ostettua. Tutkielmassa tuli selville useita tapauksia, jossa ostaja luuli hankkineensa puhdasta alkoholia, mutta olikin ostanut korviketta. Selkeää välinpitämättömyyttäkin esiintyi. Juotiin aineita, joiden vaarallisuudesta oli varoitettu, tai vaarallisuus oli itsestään selvää, mutta siitä ei välitetty.

Korvikekäyttö sopi uskomukseen suomalaisesta viinapästä. Juominen tähtäsi päihtymykseen ja tarve käyttää korvikkeita oli todiste alkoholin kahlitsevuudesta. Alkoholin käyttö altisti kenet tahansa riskille siihen, että alkoholia on pakko saada. Korvikkeisiin kuolleet nähtiin pääsääntöisesti henkilöinä, joiden oli pakko viinaa saada. Turmeltuneina henkilöinä, jotka himonsa täyttivät myrkyjä juomalla. Jos taas alkoholia ei ikinä olisi tarjolla ollut, ei sitä yksikään ihminen olisi tottunut juomaan, eikä näin ollen sortuisi korvikkeitakaan käyttämään.

Ongelmiin jouduttaessa päihtymystila oli syy käytökselle, joka sopi sekä tekijän, että tuomitsijan narratiiviin. Tekijälle päihtymys antoi ymmärrettävän syyn käytökselle, josta tekijä ei ollut ylpeä, enhän minä muuten näin olisi tehnyt, mutta olin humalassa. Tuomitsijoiden lähtökohtaisena oletuksena oli, että alkoholi aiheuttaa epäsopivaa käytöstä. Rikoksentehtäjän kertoessa, että käytös oli alkoholin syytä, oli näin ollen heidän omaa narratiiviaan tukeva todiste alkoholin haitallisuudesta käyttäjälle. Käyttäjä taas sai eränlaisen synninpäästön teoistaan, siirrettyä syyllisyyden itsestään alkoholiin. Kyseessä on omanlaisensa suomalaisen kulttuurin ominaispiirre, jossa ihminen ei ole täysin vastuussa teoistaan alkoholin vaikutuksen alaisuudessa. Kuka tahansahan saattaa hölmöillä kannissa.

Korvikkeiden käyttö oli päihdehakuista juomista, jossa tarkoituksena oli saada tukeva humala. Niitä juotiin joko sellaisenaan, tai sekoitettuna muihin aineisiin. Haju- ja suuvesiä, sekä apteekin tippoja sekoitettiin mietoihin juomiin, usein mietoon olueen jota sai myydä vapaasti. Sekoituksella pyrittiin saamaan juomasta paremman makuinen. Denaturoitua viinaa ja pulituuria juotiin usein sellaisenaan. Tärkeintä oli kuitenkin päihtymys, juomien nautintatavat palvelivat tätä päämäärää.

Julkinen keskustelu ilmiöstä oli vähäistä. Tutkielman ajalla Suomea kohtasi monet muut haasteet, joiden vierellä korvikekäyttö oli marginaalinen ongelma. Ensimmäisen maailmansota, jonka syttymisen vaikutuksesta tehdyt hallinnolliset toimet lisäsivät korvikekuolleisuutta, peitti alleen ilmiön. Myöhemmin Suomea kohtasi muun muassa elintarvikepula, itsenäistyminen ja sisällissota. Tällaisten suurten tapahtumien vaikutuksien rinnalla korvikekäyttö oli pieni ja mitätön asia.

Lähdeaineistosta sai vain rajallisesti tietoa korvikkeisiin menehtyneiden sosiaalisista piireistä. Usein juotiin porukassa, toisinaan kotona yksin. Kuolema koitti yleensä joko kotona, tai sairaalassa. Mahdollisuudet hoitaa korvikkeista aiheutuneita myrkytyksiä olivat rajalliset. Vatsahuuhtelu tehtiin, jolla saatiin tyhjennettyä mahalaukku, mutta aineille jotka olivat jo ehtineet imeytyä elimistöön, ei ollut mitään tehtävissä. Ellei kuolema koittanut tukevassa humalassa tiedottamassa tilassa, sitä edelsi pitkälinen pahoinvointi ja oksentelu.

On erittäin todenköistä, että tutkielman aineisto ei kata kaikkia korvikkeisiin kuolleita. Helsinki on aineistossa yliedustettuna, vaikka olikin sekä korvikekäytön, että eurooppalaisen urbaanin alkoholikulttuurin ydinaluetta Suomessa. Esimerkiksi Tampereelta, joka oli Suomen johtavia teollisuuskaupunkeja, on ruumiinavauspöytäkirjoissa ainoastaan yksi tapaus korvikekuolemista, jossa kuoli viisi henkilöä Pispalalaisen huonekalukaupiaan perhejuhliissa. Vaikka korvikekäyttö olisi ollut huomattavasti vähäisempää Tampereelle, ei ole realistista olettaa Tamperelaisten työläisten olleen täysin raittiita. Korvikkeet olivat huomattavan myrkyllisiä ihmisille, jotkin korvikkeet vaarallisempia kuin toiset, joten jos käyttöä on ollut, pitäisi olla myös kuolemia. Luultavasti viranomaiset eivät ole vain joillaan alueille noudattaneet virallista ohjetta kuolemansyyn selvittämiseksi.

Helsingissä mahdollisesti kuolemat on tutkittu tarkemmin, mutta sielläkin on poikettu virallisesta kaavasta koskien ruumiinavausraporttia, eikä specis facti osioon ole kirjattu ohjeiden mukaisia tietoja. Vainajat ovat usein olleet juoppoja, tai vähintään kansakunnan alaluokkaa, jolloin ei ehkä ole ollut kiinnostusta tehdä työlästä ohjeiden mukaista prosessia. Kuolemansyy on usein ollut itsestään selvä, mikä on entisestään pienentänyt kynnystä jättää viralliset prosessit tekemättä. On luultavaa, että sekä poliisi-, että

lääkäriviranomaisilla on ollut käsissään valmiiksi paljon tekemistä, joten jonkun juopoksi leimaantuneen kuolemansyyn tarkkaa selvittämistä ei ole tehty.

7. LÄHTEET

Arkistolähteet:

Lääkintöhallituksen I kanslian arkisto DIAARIT

- Ae:2 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1914-1914)
- Ae:3 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1914-1915)
- Ae:4 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1915-1916)
- Ae:5 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1916-1917)
- Ae:6 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1917-1918)
- Ae:7 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1918-1919)
- Ae:8 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1919-1920)
- Ae:9 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1920-1920)
- Ae:10 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1920-1921)
- Ae:11 Ruumiinavauspöytäkirjojen diaari (1921-1922)

Lääkintöhallituksen I kanslian arkisto

SAAPUNEET ASIAKIRJAT

Saapuneet ruumiinavauspöytäkirjat

- Ed:124 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1914-1914) nro 1-399
- Ed:125 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1914-1914) nro 400-734
- Ed:126 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1915-1915) nro 1-299
- Ed:127 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1915-1915) nro 300-556
- Ed:128 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1916-1916) nro 1-576
- Ed:129 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1917-1917) nro 1-300
- Ed:130 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1917-1917) nro 301-634
- Ed:131 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1918-1918) nro 1-349
- Ed:132 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1918-1918) nro 350-680
- Ed:133 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1919-1919) nro 1-399
- Ed:134 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1919-1919) nro 400-679
- Ed:135 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1920-1920) nro 1-349
- Ed:136 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1920-1920) nro 350-680

Ed:137 Ruumiinavauspöytäkirjat I (1921-1921) nro 1-400

Ed:138 Ruumiinavauspöytäkirjat II (1921-1921) nro 401-780

Lyhenteet:

RAP = Ruumiinavauspöytäkirja

Elektroniset lähteet:

Kansalliskirjaston digitoidut aikakausi- ja sanomalehdet 1914-1921

digi.kansalliskirjasto.fi:

Aamulehti
Eteenpäin
Etelä-Suomi
Hangon Sanomat
Helsingin Sanomat
Hämeen Sanomat
Kauppalehti
Karjala
Karjantuote
Kylväjä
Liikeapulainen
Maanvuokraaja
Maatalous
Naisten ääni
Nuorisoseura
Pellervo
Suomalainen nainen
Suomen terveydenhoito-lehti
Suomen apteekkariyhdistyksen aikakausilehti
Suomen urheilulehti
Suunta
Tuleva suomi
Uusi Suometar

Lyhenteet:

HS = Helsingin Sanomat

Tutkimuskirjallisuus:

Ahonen Jukka (2003): Raittiuden voima – Raittiuden Ystävät 1853-2003, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava

Ehrnrooth Erik (1938) Alkoholien käyttö teknillisiin tarkoituksiin, Teoksessa Alkoholikysymys – taloudellisena, fysoologis-patologisena, eetillisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä ynnä väkijuomien käyttöä säännöstelevät järjestelmät, Hynninen Eemil, S.S Salmensaari, K. Taskinen, Y.P. Pohjanoksa(toimitussihteeri), Jyväskylä: K.J. Gummerus oy, 77-87

Haapala Pertti (1995) Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914-1920: Helsinki: Painatuskeskus oy

Halmesvirta Anssi (1998): Vaivojensa vangit: Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889-1916, Jyväskylä: Atena kustannus oy

Herlihy Patricia (2002): The alcoholic empire - vodka & politics in late imperial Russia, New York: Oxford university press

Häkkinen Antti (1995): Rahasta, vaan ei rakkaudesta: prostituutio Helsingissä 1867-1939, Helsinki/Keuruu: Otava

Kaila Martti (1966): Psykiatrian historia, Porvoo: WSOY

Kallenautio Jorma (1979): Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana, Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja N:O 31, Jyväskylä: Gummerus Oy

Kallioinen Mika (2009): Rutto & rukous – Tartuntataudit esiteollisen ajan suomessa, Jyväskylä: Atena

Kemiläinen Aira (1993): Suomalaiset, pohjolan outo kansa – rotuteorioiden suomalaiset, Helsinki: SHS

Kilpamäki Heini (2014): Suomalaisen tyhmyyden ylistys, Jyväskylä: Atena,

Koivuniemi Jussi (2007): Työläisyhteisön arki ja murros, teoksessa Suomalaisen arjen historiaa 3 – Modernin Suomen synty 144 - 167, toim. Häggman Kai, Porvoo: Weilin+Göös Oy

Koskela Kari (2002): Huligaanit - katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan, Helsinki: SKS

Koskivirta Anu (2014): Kuolemansyyn tutkinta, aikakauskirjassa Genos 4/2014, Suomen sukututkimusseura, Helsinki, 194-209

Laavola Heikki (1974): Kun Suomen Työväki Heräsi - Vaistonvaraisesta ristiriidasta sosialistiseen Forssan ohjelmaan 1903, Helsinki: Tammi

Lehtimäki Lenni (1965): Korvikealkoholien käyttäjät Helsingissä, teoksessa Huoltaja nro 19/1965 ja 20/1965, 589-592, 626-630

Markkola Pirjo (1994): Työläiskodin synty – Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle, Helsinki: SHS

Neuman-Rahn Karin, Sielullisesti sairas ihminen ja hänen hoitonsa, Gummerus, Jyväskylä 2003 (alkuperäinen painos: wsoy, Porvoo 1924)

Nygård Toivo (1994): Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa, Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto

Peltonen Matti (1997): Kerta kiellon päälle – Suomalainen kieltolakimentaliteetti, Hämeenlinna: Hanki ja Jää; Kustannusosakeyhtiö Tammi

Peltonen Matti (1988): Viinapäästä kolerakauhuun, , Helsinki: Hanki ja jää oy, Hakapaino oy

Pulkinen Jonna (2015) Kieltolaki: Kielletyn viinan historia Suomessa, Porvoo: Minerva Kustannus oy

Pöysä Toivo, Rannikko Götha, Rannikko Reima (1982): Pontikka: viisi vuosisataa suomalaista paloviinaperinnettä, Otava: Helsinki

Rasinaho Kirsi (2006): Alkoholien salakauppa Helsingissä vuosina 1919-1932, Teoksessa Alkoholien vuosisata: Suomalaisen alkoholiolojen käänteitä 1900-luvulla, toim. Peltonen Matti, Kaarina Kilpiö, Henna Kuusi, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura

Rasila Viljo (1982): teoksessa Suomen taloushistoria: 2, Teollistuva Suomi toim. Ahvenainen Jorma, Erkki Pihkala, Viljo Rasila, Helsinki: Tammi

Shorter Edward, Psykiatrian historia, suom. Eila Salomaa (2005): Helsinki: Hakapaino

Sulkunen Irma ja Alapuro Risto (1987): Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen, teoksessa Kansa Liikkeessä s142-156, toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius, Vaasa: Kirjayhtymä oy

Tuovinen P. I. (1938) Alkoholit ja perinnöllisyys, Teoksessa Alkoholikysymys – taloudellisena, fysologis-patologisena, eettisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä ynnä väkijuomien käyttöä säännöstelevät järjestelmät, Hynninen Eemil, S.S Salmensaari, K. Taskinen, Y.P. Pohjanoksa(toimitussihteeri), Jyväskylä: K.J. Gummerus oy, 144-148

Turpeinen Oiva (1977): Viinaan kuolleet Suomessa vuosina 1878-1917, Helsinki: Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste,

Tuppurainen Oiva (1980) Ensimmäisen maailmansodan aikainen alkoholipolitiikka Suomessa - Elokuusta 1914 maaliskuuhun 1917, Helsinki: Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste,

Viljanen, T.V. (1955): Helsinki sotien jaloissa, teoksessa Helsingin Kaupungin Historia IV osa 1, 181 - 210, toim. Rosen Ragnar, Erik Hornborg, Heikki Waris & Eino Jutikkala, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy

Vilkuna Kustaa H. J. (2015): Juomareiden valtakunta: Suomalaisen kännin ja kulttuuri 1500-1850, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos

Virtanen Matti (1982): Änkyrä, Tuiske, Huppeli – Muuttuva suomalainen humala, Juva: WSOY

Vuolle-Selki Tuula (2016): Köyhyyttä, epävarmuutta ja tulevaisuudenuskoa – Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908-1909, Helsinki: BoD – Books on demand

Vuorinen Heikki S. (2010): Taudit, Parantajat ja Parannettavat, Tampere: Vastapaino

Waris Heikki (1973): Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle, Helsinki: Weilin+Göös

Åström Sven-Erik (1955), Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa, teoksessa Helsingin Kaupungin Historia IV osa 2, 7 - 334, toim. Rosen Ragnar, Erik Hornborg, Heikki Waris & Eino Jutikkala, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy